

Welke houding neem jij aan?

Een onderzoek naar lichaamstaal bij sombere en niet-sombere adolescenten van 12 t/m 17 jaar.

Sandra Eekels, 9852255

Esther Eijkenaar, 9840524

Juli 2008.

Universiteit Utrecht

Begeleiding: Dr. Y van Beek

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Inleiding	5
Methode	11
<i>Het onderzoeksdesign</i>	11
<i>Proefpersonen</i>	12
<i>Vragenlijsten</i>	13
<i>De gesprekken</i>	14
<i>De observaties</i>	15
<i>De variabelen</i>	16
<i>Betrouwbaarheid</i>	17
<i>Keuze van analyse</i>	17
Resultaten	19
<i>Onderzoeksvraag 1</i>	19
<i>Onderzoeksvraag 2</i>	20
<i>Onderzoeksvraag 3</i>	21
<i>Effecten van sekse en leeftijd in 'herhaalde meting bestand'</i>	23
Discussie	24
Referenties	29
Bijlage 1: <i>Children's Depression Inventory</i>	32
Bijlage 2: <i>Observatieschalen</i>	39
Bijlage 3: <i>Inter-observer betrouwbaarheid</i>	46
Bijlage 4: <i>Frequenties van de zes variabelen</i>	53
Bijlage 5: <i>Gemiddelde scores op interpersoonlijke afstand, oriëntatie hoofd, bovenlichaam open en spiegelen van sombere en niet-sombere adolescenten</i>	56

Voorwoord

Hierbij willen we de mensen bedanken die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan het tot stand komen van ons afstudeeronderzoek. Het is een aardige klus geweest om het te bewerkstelligen, maar we zijn tevreden met het uiteindelijke resultaat.

Als eerst willen wij Yolanda van Beek in het bijzonder bedanken. Zij heeft ontzettend veel geduld met ons gehad en heeft ons door de hele periode heen altijd het vertrouwen gegeven dat we het onderzoek tot een goed einde konden brengen. Vooral in de laatste fase van het onderzoek heeft zij ontzettend veel tijd in ons gestoken, en mede door haar hulp hebben we ons onderzoek naar wens af kunnen ronden.

Ook willen we Marlies van Dolderen bedanken. In het begin van het onderzoek heeft zij ons met haar enthousiasme en gedrevenheid op een leuke manier kennis laten maken met het afnemen van onderzoek in de praktijk.

Daarnaast willen wij onze partners bedanken voor al het geduld dat ze met ons hadden tijdens de soms tijdrovende en stressvolle periodes.

Veel plezier met het lezen van ons afstudeeronderzoek

Sandra & Esther

Summary

Background: The present study is part of an ongoing study which investigates the development of non-verbal communicative skills of adolescents and how possible differences in this development relate to the development of depressive symptoms in adolescence. In this study we examined age and gender differences in the use of other-oriented postures, and we compared mildly depressed with non-depressed subjects. Other-oriented postures were: interpersonal distance, head orientation, open position of the arms, open position of the legs and mirroring. It was also studied whether same age conversation partners responded differently to mildly depressed versus non-depressed adolescents.

Methods: Conversations between two same-age and same-sex adolescents aged 12 through 17 years ($n = 263$) were videotaped and rated on 5-point Likert scales. Scales were developed for: interpersonal distance, head orientation, open position of the arms, open position of the legs and mirroring. Some adolescents ($n = 63$) were observed twice, once in conversation with a mildly depressed and once while speaking to a non-depressed peer.

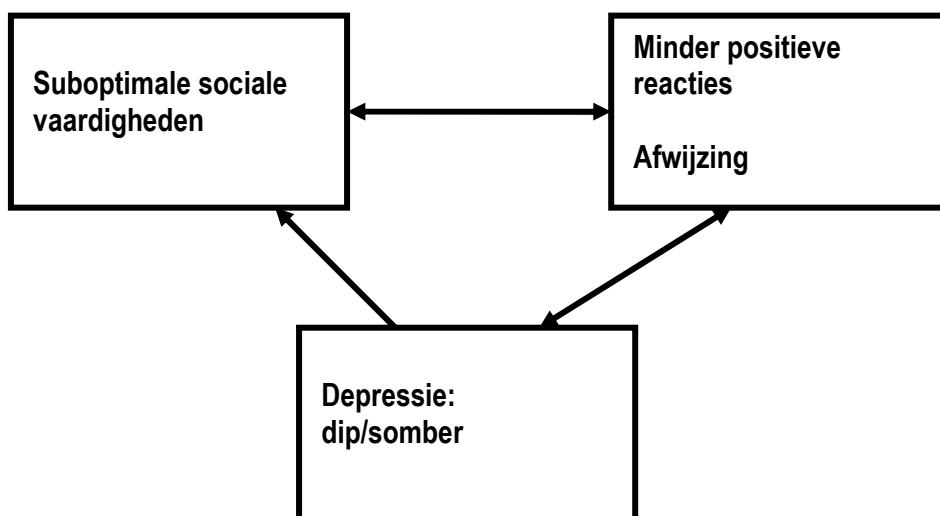
Results: Most other-oriented postures were shown more often by girls than boys, as expected. Mirroring was shown more often by older than younger adolescents. Open body posture was shown less by older than younger girls. Hardly any effects of mild depression were found on postural displays. The only effect was found in the older adolescents where mildly depressed adolescents used open postures less than non-depressed adolescents. Depression, however, did negatively affect the behavior of the partner, particularly in older adolescents, who showed less head orientation and less mirroring towards a mildly depressed than a non-depressed partner.

Discussion: We have found indications that gender specific postural displays are sensitive for depression, and particularly for depression of the partner in conversation. Implications for understanding the development of depression in adolescence will be discussed.

Keywords: Depression, adolescence, gender differences, nonverbal behavior, observation scales.

Inleiding

Ons onderzoek is een onderdeel van een groter onderzoek naar de ontwikkeling van non-verbale communicatieve vaardigheden bij adolescenten en of eventuele verschillen in die ontwikkeling gerelateerd zijn aan het ontstaan van depressieve symptomen in de adolescentie. Onze bijdrage aan dit doel is om leeftijd en sekseverschillen te onderzoeken in houdingen die we aannemen in een gesprek wanneer wij uitdragen dat we aandacht hebben voor de gesprekspartner. Bovendien vergelijken we daarbij het gedrag van sombere en niet sombere adolescenten. Eerdere bevindingen in deze onderzoekslijn (van Beek, van Dolderen & Dubas, 2006; Jansen, 2007) toonden al aan dat ander seksespecifiek non-verbaal gedrag verschillen vertoonde tussen sombere en niet-sombere adolescenten en dat sommige van die bevindingen sekse en leeftijd afhankelijk waren. Het voorgaande en huidige onderzoek is een eerste stap in de zoektocht naar een verklaring voor het feit dat depressie toeneemt in de adolescentie en vooral bij meisjes (Angold & Rutter, 1992; Gutman & Sameroff, 2004; Kessler, Avenevoli & Merikangas, 2001; Nolen-Hoeksema, Girgus & Seligman, 1992). Er zijn veel factoren die mogelijk van invloed zijn op deze toename. Eén van de suggesties is dat sociale vaardigheden een rol spelen bij de ontwikkeling van depressie (Coyne, 1976). Dit onderzoek is gebaseerd op het “Social skills deficits model” waarin onderzoek en theorievorming van Lewinsohn (Libet & Lewinsohn, 1973; Segrin, 1990) en Coyne (1976) zijn samengevoegd. Het model staat in figuur 1 schematisch weergegeven.

Figuur 1: *Het Social Skills Deficit Model*

Lewinsohn (Libet & Lewinsohn, 1973; Segrin, 1990) veronderstelt dat sommige mensen suboptimale sociale vaardigheden hebben in hun interpersoonlijk gedrag. Deze suboptimale sociale vaardigheden maken het moeilijk voor deze personen om positieve bekrachtiging vanuit de sociale omgeving te verkrijgen. Een persoon die een gebrek heeft aan sociale vaardigheden heeft dus bijvoorbeeld moeite met het opbouwen van relaties en toegang te krijgen tot gewenste sociale activiteiten. Het gebrek aan sociale vaardigheden vergroot de kans om ‘straf’ op te roepen vanuit de sociale omgeving, dat wil zeggen afgewezen te worden door de sociale omgeving (Coyne, 1976). Volgens deze theorie leiden de twee consequenties van slechte sociale vaardigheden, namelijk het gemis aan positieve bekrachtiging en het niet kunnen vermijden van negatieve bekrachtiging, uiteindelijk tot depressie. Deze depressie leidt op haar beurt weer tot nog minder optimale sociale vaardigheden. Er is sprake van een neerwaartse spiraal waarin negatieve gevoelens in de persoon en de omgeving steeds sterker worden.

Waarom denken wij dat het “Social skills deficits model” juist zo relevant voor de ontwikkeling van depressie in de adolescentie? Zowel bij jongens als bij meisjes vormen in deze periode vriendschappen een belangrijk onderdeel van het vormen van hun identiteit (Hartup, 2006; Kroger, 2000). Bij het vormen en onderhouden van vriendschappen blijken non-verbale gedragingen belangrijk te zijn. De interacties tussen meisjes, die vooral gebaseerd zijn op intimiteit, vergen een andere manier van non-verbaal communiceren dan de interacties tussen jongens, die vooral gebaseerd zijn op gedeelde interesses en gezamenlijke activiteiten (Johnson, 2004). De non-verbale gedragingen zijn belangrijk, omdat deze de intimiteit en verbondenheid laten zien die bij meisjes zo belangrijk zijn in vriendschappen (DePaulo, 1992). Het is mogelijk dat als er iets niet goed gaat binnen deze non-verbale communicatie, dat dit dus met name bij meisjes van negatieve invloed kan zijn op de vriendschap.

Wat zou er dan mis kunnen gaan in de ontwikkeling van deze non-verbale communicatie? In de interacties met de omgeving gelden verschillende gedragsnormen, de zogenaamde ‘display rules’. Dit zijn culturele normen voor het al dan niet uiten van negatieve en/of positieve emoties (DePaulo, 1992). Deze worden aangeleerd door de sociale omgeving, waarschijnlijk al vanaf vrij vroeg in het leven. De normen schrijven voor hoe gebruik kan en moet worden gemaakt van non-verbaal gedrag (Eckman & Friesen, 1968). In de ontwikkeling van kindertijd naar volwassenheid worden de display rules steeds belangrijker en steeds meer ingebed in de dagelijkse manier van communiceren. In de kindertijd worden de display rules zowel bewust als onbewust overgenomen van de omgeving. Het gebruik van de display rules ontwikkelt zich, zodat we ze als volwassenen automatisch kunnen toepassen. We worden dan

geacht onze non-verbale communicatie zelf te kunnen reguleren (DePaulo, 1992; Hall, 1984, 1987; LaFrance & Hecht, 1999).

De display rules zijn voor jongens anders dan voor meisjes. Van meisjes wordt, meer dan van jongens, verwacht dat ze zich in sociale situaties richten op de ander en zich aardig en meelevend opstellen naar de omgeving (DePaulo, 1992). Dit aardig en betrokken zijn, uit zich in non-verbale gedragingen die positief op de ander gericht zijn, de zogenaamde 'other oriented' lichaamstaal. Uit eerder onderzoek is gebleken dat vrouwen meer aankijken gedurende het luisteren dan mannen (Suwelack & Wengler, 1995; Wada, 1990; Guerrero, 1997), dat vrouwen meer gebruik maken van bevestiging zonder de ander te onderbreken dan mannen (backchanneling) en dat vrouwen meer glimlachen dan mannen (Burgoon, 1994; DePaulo, 1992; Hall, 1984).

Zoals eerder genoemd, ontwikkelt de mogelijkheid om display rules correct te gebruiken zich met leeftijd. Gedurende de adolescentie komt er steeds meer druk op de persoon te staan deze gedragsnormen goed toe te passen in communicatie. Uit onderzoek van Van Beek et al. (2006) is gebleken dat deze ontwikkeling geldt voor aankijken, waarbij meisjes meer aankijken naarmate zij ouder worden en jongens minder aan gaan kijken. Ook is er een leeftijdsverschil gevonden bij backchanneling, waarbij oudere adolescenten hier meer gebruik van maken dan jongere adolescenten. Ook wordt hierbij het verschil tussen jongens en meisjes met leeftijd groter. Verder is in dit onderzoek gevonden dat aan het begin van de adolescentie meisjes en jongens evenveel glimlachen, maar wat oudere meisjes wel meer glimlachen dan hun mannelijke leeftijdgenoten.

Bij het onderzoek van Van Beek et al. (2006) bleek dat de verschillen in gedrag met name te zien zijn in gesprekken met leeftijdgenoten en veel minder in gesprekken met volwassenen. De reden hiervoor is dat de status van de gesprekspartner van invloed kan zijn op het non-verbale gedrag van beide deelnemers van het gesprek. Een adolescent zal zich bijvoorbeeld anders gedragen in een gesprek met zijn ouders dan in een gesprek met leeftijdgenoten (Turkstra, 2001). Om de non-verbale communicatieve vaardigheden van adolescenten goed te kunnen meten, kiezen wij er dus voor om gesprekken tussen leeftijdgenoten te observeren. Bovendien is op deze manier de context wat betreft de gesprekspartners zo natuurlijk mogelijk, omdat vooral de interacties en relaties met leeftijdgenoten op deze leeftijd van belang zijn voor de zich ontwikkelende identiteit (Hartup, 2006; Kroger, 2000). Daarbij kunnen we door leeftijdgenoten met elkaar te laten praten ook de reacties van de gesprekspartner bekijken. Deze reacties zullen volgens het Social Skills Deficit model minder

positief zijn wanneer de non-verbale communicatieve vaardigheden van de gesprekspartner niet optimaal zijn.

Onze eerste vraag betreft leeftijd- en sekse verschillen in het gebruik van op de ander gerichte lichaamstaal. Zoals eerder genoemd zijn er sekse- en leeftijdsverschillen in de op andere gerichte gedragingen zoals in aankijken, backchanneling en glimlachen. Wij vragen ons af of deze sekse- en leeftijdsverschillen ook gelden voor de lichaamstaal. In ons onderzoek zullen wij ons richten op de volgende houdingen: interpersoonlijke afstand, hoofd- en lichaamsoriëntatie, openheid van de houding en spiegelen. *Interpersoonlijke afstand* wordt gezien als de afstand tussen twee gesprekspartners tijdens hun gesprek, waarbij een kleinere afstand meer intimiteit impliceert (Hall, 2005). Uit onderzoek is gebleken dat volwassen vrouwen in een gesprek een kleinere interpersoonlijke afstand nemen van de gesprekspartner dan mannen (Aiello & Jones, 1971; Evans & Howard, 1973; Mehrabian & Diamond, 1971). Vrouwen tolereren ook een kleinere interpersoonlijke afstand dan mannen, zowel in gesprek met een andere vrouw als in gesprek met een man (Van Meel, 1986). *Lichaamsoriëntatie* geeft de mate aan waarin de gesprekspartners tijdens hun gesprek wel of niet naar elkaar toegedraaid zitten. Hoe meer iemand georiënteerd is op de ander, hoe meer hij/zij interesse uitstraalt (Hall, 2005). Uit eerder onderzoek is gebleken dat vrouwen in een gesprek meer georiënteerd zijn dan mannen (Jones, 1971; Mehrabian & Friar, 1969). Met *spiegelen* bedoelen we de mate, waarin de gesprekspartners dezelfde houding aannemen. Ze bootsen elkaars houdingen of bewegingen tijdens hun gesprek na. Hoe meer er in het gesprek gespiegeld wordt, hoe aangenamer het gesprek wordt beoordeeld (Montepare, 2003). Van spiegelen is bekend dat vrouwen meer spiegelen tijdens een gesprek dan mannen (LaFrance & Ickes, 1981). *Open of gesloten lichaamshouding* geeft de openheid van de aangenomen pose van de gesprekspartners weer. Openheid suggereert intimiteit en warmte (Hall, 2005). Uit eerder onderzoek is echter gebleken dat mannen in een gesprek een meer open houding aannemen dan vrouwen (Vrugt & Luyerink, 2000). Display rules zouden hier een mogelijke verklaring voor kunnen zijn. In onze westerse cultuur wordt er van meisjes meer dan van jongens verwacht dat zij netjes zitten, dat wil zeggen met hun benen gesloten of over elkaar en/of armen gevouwen voor de buik of borst.

Deze houdingen zijn gekozen omdat ze volgens de literatuur allen gerelateerd zijn aan interesse en betrokkenheid. Voordat we leeftijd en sekseverschillen in deze houdingen kunnen onderzoeken, willen we daarom bekijken of de genoemde non-verbale houdingen samen een onderliggend construct, namelijk non-verbaal “other oriented” lichaamstaal, vormen.

Wanneer we in gesprek zijn met een ander krijgen we een algemene indruk van die ander en van de mate van interesse die de ander vertoont tijdens het gesprek. Wij willen bekijken of de genoemde houdingen bijdragen aan dit totaalbeeld. Dit houdt in dat wanneer iemand meer interesse toont middels een bepaalde houding, de kans groot is dat hij of zij de andere houdingen ook vaker zal vertonen, dus of de verschillende houdingen een interne homogeniteit bevatten. Wij verwachten dat de houdingen onder te brengen zijn in één onderliggend construct, namelijk “other oriented” lichaamstaal.

Nadat wij hebben vastgesteld of er sprake is van dit onderliggende construct, willen we kijken of meisjes deze houdingen, net als andere other oriented gedragingen, inderdaad vaker laten zien dan jongens en of de houdingen zich ontwikkelen bij het ouder worden. Wij verwachten dat meisjes de houdingen interpersoonlijke afstand, oriëntatie en spiegelen meer zullen laten zien in gesprekken met leeftijdgenoten dan jongens. Daarentegen verwachten we dat jongens vaker open zullen zitten in een gesprek dan meisjes. Ook verwachten wij dat hoe ouder de adolescenten worden, hoe meer zij other oriented houdingen zullen vertonen. De sekseverschillen zullen toenemen met leeftijd. Hoe ouder de meisjes, hoe meer other oriented gedrag, met als uitzondering open houding. Bij deze houding verwachten wij dat meisjes minder open zitten naarmate zij ouder worden. Dit verwachten wij omdat hoe ouder iemand wordt, hoe belangrijker display rules worden in het dagelijkse communiceren (DePaulo, 1992; Hall, 1984, 1987; LaFrance & Hecht, 1999).

De tweede onderzoeksvraag in dit project is of sombere jongeren deze other oriented lichaamstaal minder vertonen dan niet-sombere jongeren en of hierin sekse- en/of leeftijdinteracties te vinden zijn. Bij andere other oriented gedragingen, zoals aankijken, glimlachen en backchanneling (Van Beek et al., 2006) bleken sombere jongeren deze minder te laten zien dan niet-sombere jongeren, en dat effect was sterker bij meisjes. Wij verwachten dat dit ook het geval zal zijn bij de other oriented houdingen in dit onderzoek. Ook is het mogelijk dat het effect van somberheid sterker is bij oudere kinderen, omdat kinderen zich met leeftijd in toenemende mate gaan gedragen conform de genderspecifieke display rules, waardoor het niet vertonen van other oriented gedragingen, en vooral bij meisjes, ongewoner wordt en dus meer zal verschillen t.o.v. niet sombere adolescenten.

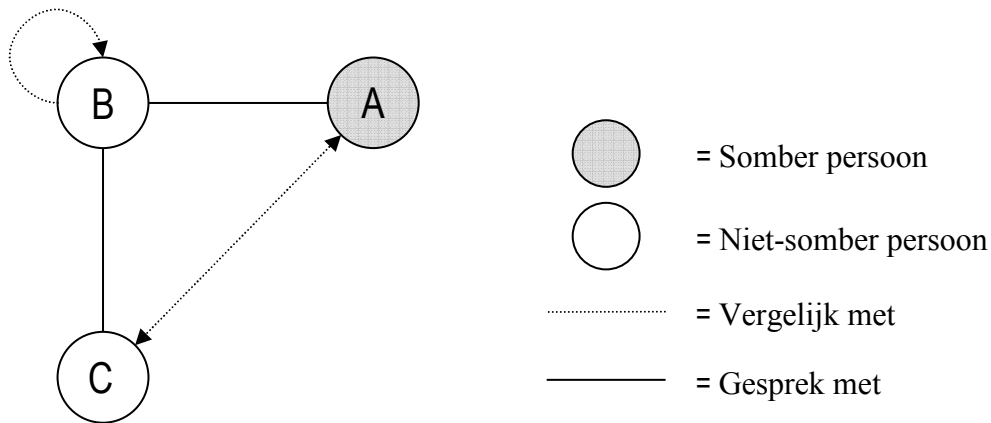
De derde en laatste onderzoeksvraag is in hoeverre de gesprekspartners in hun other oriented lichaamstaal worden beïnvloed door het voeren van een gesprek met een sombere of niet-sombere adolescent. En ook hierbij willen we kijken of deze verschillen afhankelijk zijn van sekse en/of leeftijd. Wij verwachten op basis van het Social Skill Deficit Model, dat de niet-sombere jongere minder positief zal reageren op een sombere gesprekspartner dan op een

niet-sombere gesprekspartner. Ook verwachten wij dat meisjes minder positief zullen reageren dan jongens, omdat deze gedragingen meer verwacht worden van meisjes dan van jongens. Daarnaast verwachten wij dat later in de adolescentie minder positief op een sombere gesprekspartner zal worden gereageerd dan in de vroege adolescentie. Gedurende de adolescentie komt er steeds meer druk op de persoon te staan om de display rules goed toe te passen in de communicatie. In de late adolescentie zal het niet adequate gedrag van de persoon meer negatieve reacties oproepen dan in de vroege adolescentie.

Methode

Het onderzoeksdesign

De verzamelde data zijn opgedeeld in twee bestanden, die gebaseerd zijn op de opzet van de gesprekken. Een gespreksserie zit als volgt in elkaar (zie figuur 1):

Figuur 2: Opzet van de gesprekken

Niet-somber persoon B heeft een gesprek gehad met somber persoon A en een gesprek gehad met niet-somber persoon C. Hierdoor kan je het gedrag van persoon B tegenover een sombere (A) en een niet-sombere (C) gesprekspartner vergelijken. Dit is het partnereffect. Om de verschillen in houdingen te meten tussen een somber persoon en een niet-somber persoon, kan je het gedrag van persoon A vergelijken met het gedrag van persoon C, omdat ze beiden hebben gesproken met persoon B. Dit is gedaan omdat het gedrag van B kan worden beïnvloed door de sombere gesprekspartner, persoon A. Het kan zijn dat persoon B hierdoor niet zijn optimale natuurlijke gedrag laat zien, dus de vergelijking C - A is beter dan de vergelijking B - A.

De data van de vergelijking tussen het gedrag van sombere en niet-sombere proefpersonen komen in het 'groepen bestand', de data van de proefpersonen die met zichzelf worden vergeleken komen in het 'herhaalde meting bestand'.

Dus in dit voorbeeld komt in het 'groepen bestand' te staan:

- De data van persoon A in gesprek met persoon B.
- De data van persoon C in gesprek met persoon B.

In het 'herhaalde meting bestand' komt:

- De data van persoon B in gesprek met persoon A.
- De data van persoon B in gesprek met persoon C.

Op deze manier kun je in het ‘groepen bestand’ de sombere persoon A vergelijken met de niet-sombere persoon C, omdat de beide met persoon B hebben gesproken.

In het ‘herhaalde meting bestand’ kan je persoon B in gesprek met de sombere persoon A vergelijken met zichzelf in gesprek met de niet-sombere persoon C.

Proefpersonen

In dit onderzoek hebben we de verzamelde data opgesplitst naar twee bestanden, het ‘groepenbestand’ en het ‘herhaalde metingbestand’. De houdingen van sombere adolescenten worden vergeleken met de houdingen van niet-sombere adolescenten door middel van het ‘groepenbestand’. Of de gesprekspartners (die allemaal niet-somber zijn) anders reageren op een sombere adolescent dan op een niet-sombere adolescent, onderzoeken we met behulp van het ‘herhaalde meting bestand’. Het ‘groepenbestand’ bevat 263 proefpersonen en het ‘herhaalde meting bestand’ bevat 63 proefpersonen. Sommige proefpersonen komen in beide bestanden voor.

De proefpersonen varieerden in leeftijd van 12 tot 18 jaar, verdeeld over klas 1 t/m 4 van twee verschillende middelbare scholen; één in Gouda en één in Voorburg. De proefpersonen hebben we opgesplitst in twee leeftijdscategorieën; jong en oud. De groep jongere adolescenten heeft een leeftijd van 12 jaar t/m 14 jaar en 6 maanden ($M = 13.71$ jaar) en de groep oudere adolescenten heeft een leeftijd van 14 jaar en 7 maanden t/m 17 jaar en 6 maanden ($M = 15.46$).

De jongeren, die geselecteerd zijn voor dit onderzoek, zijn opgedeeld in twee groepen; een sombere groep en een niet-sombere (controle) groep. De jongeren uit onze sombere groep hebben allemaal een CDI score van 11 (het 75ste percentiel) of hoger, terwijl de kinderen uit de niet-sombere groep een CDI score hebben van 8 (het gemiddelde) of lager. Volgens de norm van Kovačs zijn kinderen met een score van 21 of hoger klinisch depressief en zijn kinderen met een score van 13 of hoger mild depressief, maar om voldoende jongens in de sombere groep te krijgen is deze eis verlaagd. De tussenmaten (score 8 t/m 10) zijn niet meegenomen voor de depressieanalyse, om zo een duidelijk verschil tussen de sombere en de niet-sombere groep te creëren. Zoals te zien is in tabel 1 is er een duidelijk verschil tussen de gemiddelde CDI scores in deze groepen.

Omdat wij de norm verlaagd hebben van 13 naar 11, spreken we in dit onderzoek niet van mild-depressieve jongeren, maar van sombere jongeren.

Een overzicht van de proefpersonen van het ‘groepen bestand’ is te vinden in tabel 1, een overzicht van de proefpersonen van het ‘herhaalde meting bestand’ is te vinden in tabel 2.

Tabel 1:*De gemiddelde leeftijd en CDI* scores voor de proefpersonen uit het 'groepen bestand'*

Type proefpersoon		N	M leeftijd	Sd leeftijd	M CDI score	Sd CDI score	
meisjes	jong	controle	48	13.70	.53	3.02	1.85
		somber	22	13.69	.59	17.45	4.61
	oud	controle	43	15.41	.69	3.63	2.39
		somber	23	15.45	.57	15.98	3.65
jongens	jong	controle	35	13.72	.51	2.54	2.06
		somber	19	13.71	.59	16.46	4.05
	oud	controle	59	15.37	.47	3.24	2.05
		somber	14	16.02	.61	14.21	2.97
Totaal / gemiddeld			263	14.63	1.05	7.01	6.60

* CDI = Children's Depression Inventory

Tabel 2:*De gemiddelde leeftijd en CDI* scores voor de proefpersonen uit het 'herhaalde meting bestand'*

Type proefpersoon		N	M leeftijd	Sd leeftijd	M CDI score	Sd CDI score	
meisjes	jong	21	13.56	.63	2.81	1.36	
	oud	13	15.63	.51	3.09	1.65	
jongens	jong	18	13.82	.45	2.22	1.66	
	oud	11	15.52	.76	2.55	1.92	
Totaal / gemiddeld			63	14.41	1.09	2.65	1.61

* CDI = Children's Depression Inventory

Vragenlijsten

De mate van somberheid is bepaald door de jongeren een vragenlijst in te laten vullen: de Childrens Depression Inventory (CDI) van Kovačs (1992). Met deze vragenlijst kan men de depressieve gevoelens van kinderen van 8 tot 18 jaar bepalen. De door de proefpersonen ingevulde vragenlijst bestaat uit 42 vragen. Hiervan zijn de 27 originele CDI-vragen gebruikt, waarvan één vraag over zelfmoord is vervangen door 2 mildere vragen over de dood. Uit voorgaand onderzoek is deze wijze van depressie meten betrouwbaar gebleken met een Cronbach's alfa van 0.81 (Van Beek et al., 2006).

Een voorbeeldvraag van de CDI lijst:

- Ik kan wel iedere dag huilen (score 2)
- Ik moet vaak huilen (score 1)
- Ik hoef niet zo vaak te huilen (score 0)

Zie bijlage 1 voor de volledige vragenlijst.

De gesprekken

De proefpersonen moesten een gesprek voeren van minstens 5 minuten: dit werd opgenomen op video. De gesprekken werden opgenomen in een klaslokaal. Hierin stonden twee stoelen in een hoek van 100 ° naar elkaar toegedraaid. Voor de stoelen stond een videocamera, waarmee het gesprek werd opgenomen. Bij het gesprek was een gespreksleider aanwezig die in de gaten hield of het gesprek nog liep. Verder probeerde de gespreksleider zich zo weinig mogelijk in het gesprek te mengen. De jongeren waren zich niet bewust van het uiteindelijke doel van het onderzoek, zodat het non-verbale gedrag hier niet door beïnvloed kon worden. Voor het voeren van het gesprek kregen de jongeren een sociaal dilemma voorgelegd met de instructie dat ze zich zo goed mogelijk in moesten leven in de situatie, moesten bedenken wat zij zelf zouden doen in een dergelijk situatie en wat de gevolgen van hun acties zouden kunnen zijn (hoe reageert de ander, welke gevolgen kan het hebben voor de vriendschap?)

Enkele voorbeelden van de dilemma's die zijn gebruikt:

- Er wordt een reisje georganiseerd, je mag alleen mee als je een hoge score haalt op een test. Je beste vriend/vriendin wil heel graag mee en studeert hard op de test. Dan komt de leraar naar je toe (de leraar is een vriend van je ouders) en vertelt dat jij gewoon mee mag op het reisje, zonder de test te doen. Wat doe je? Wat zijn de gevolgen daarvan? Welke gevolgen heeft het voor je vriendschap?
- Je ziet op de gang als je tijdens de les naar de WC gaat een vriend van je, die bekend staat als een betrouwbaar persoon, een portemonnee stelen uit de jaszak van een klasgenoot; het kneusje van de klas (waar je ook mee bevriend bent). Aan het einde van de les vraagt de leraar wie de portemonnee heeft gestolen. Wat doe je? Wat zijn de gevolgen daarvan? Welke gevolgen heeft het voor je vriendschap?
- Je bent op een feest en nadat je terugkomt van de WC zie je je vriendje/vriendinnetje zoenen met je beste vriend/vriendin. Ze zijn beiden aangeschoten. Wat doe je? Wat zijn de gevolgen daarvan? Welke gevolgen heeft het voor je vriendschap?

- Iemand kijkt bij je af tijdens een proefwerk. Jij krijgt een 1, de ander niet, want die heeft één vraag meer goed dan jij. Daarom gaat de leraar ervan uit dat jij degene bent die gespiekt heeft. Door deze 1 kan je niet overgaan naar het volgende jaar. Daarentegen, de persoon die bij je heeft afgekeken heeft problemen thuis en kan ook niet overgaan met een 1. Hoe pak je dit aan? Wat zijn de gevolgen daarvan? Welke gevolgen heeft het voor je vriendschap?

Als het dilemma niet voldoende was om het gesprek de volle vijf minuten vol te houden, dan kregen de jongeren de opdracht een top vijf/tien te maken. Enkele voorbeelden van een top vijf/tien:

- De leukste of vervelendste docenten
- De leukste of vervelendste vakken
- Wat zijn de belangrijkste punten in een vriendschap of relatie
- De leukste films of TV programma's
- De leukste muziek nummers of clips.

Een gesprek werd zoveel mogelijk gehouden met een jongere van hetzelfde geslacht en van dezelfde leeftijd, die de gesprekspartner niet of nauwelijks kende. Wanneer een proefpersoon tweemaal een gesprekje moest voeren, was de volgorde van gesprekspartner (somber of niet-somber) willekeurig.

De observaties

Om de verschillende houdingen te kunnen observeren, hebben wij observatieschalen geconstrueerd. De houdingen zijn onderverdeeld in:

- Interpersoonlijke afstand: de afstand tussen de neuzen van de gesprekspartners gedurende het gesprek.
- Oriëntatie hoofd: de mate waarin een persoon met zijn hoofd tijdens een interactie op de gesprekspartner is gericht.
- Oriëntatie lichaam: de mate waarin een persoon met zijn lichaam tijdens een interactie op de gesprekspartner is gericht.
- Bovenlichaam open: de mate waarin een persoon met zijn bovenlichaam in een gesloten of open houding zit in een gesprek.
- Onderlichaam open: de mate waarin een persoon met zijn onderlichaam in een gesloten of open houding zit in een gesprek.

- Spiegelen: de mate waarin non-verbale gedragingen binnen een interactie gesynchroniseerd zijn in zowel tijdspanne als vorm. Spiegelen is ook een algemene term voor de herhaling van non-verbaal gedrag van een persoon door een ander persoon.

Omdat het gaat om langdurige houdingen, zijn de scores toegekend op een vijfpuntsschaal, opgedeeld in tijd dat de houding werd aangenomen. Als uitzondering hierop geldt de schaal 'korte handelingen' van spiegelen, hierbij is het aantal keer dat het voorkwam geturfd, waarna het aantal keren dat een persoon spiegelde weer is ingedeeld in een vijfpuntsschaal. Voor een compleet overzicht van de observatieschalen, verwijzen wij naar bijlage 2.

De observaties zijn gedaan door twee observatoren. Om er voor te zorgen dat beide observatoren de houdingen op dezelfde manier scoorden, zijn voor elke houding eerst twintig opnames gescoord (10% van het totale aantal opnames) door beide observatoren. Hierbij hebben we getracht ongeveer evenveel jongens als meisjes en verschillende leeftijden te scoren, om op deze manier een zo objectief mogelijke representatie van de onderzoekspopulatie te krijgen. Om deze inter-observator betrouwbaarheid te meten, is in dit onderzoek een minimale score van 0.8 voor de Cohen's Kappa (laat de overeenstemming tussen twee observatoren zien, gecorrigeerd voor de gokkans) en 0.8 voor Pearson's R (laat zien of er een tendens is van twee observatoren om dezelfde scores te geven, onafhankelijk van de waarde van de score) aangehouden. De observatoren hebben een gemiddelde Cohen's Kappa bereikt van 0.83 en een gemiddelde Pearson's R van 0.95. Voor een uitgebreid overzicht van de inter-observator betrouwbaarheid voor elke houding, zie bijlage 3.

De variabelen

Tijdens een gesprek kunnen proefpersonen het ene moment blijk geven van interesse/betrokkenheid en het andere juist van desinteresse. Tijdens het scoren van de gesprekken is het erg moeilijk om per houding in je hoofd een optelsom te maken van gedrag wat op de ander gericht is en gedrag wat niet op de ander gericht is. Daarom hebben wij de observatieschalen opgesplitst zodat other oriented en ongeoriënteerde houdingen apart gescoord werden. Deze aparte scores op de observatieschalen van interpersoonlijke afstand, oriëntatie en open houding hebben wij voor de analyse weer bij elkaar opgeteld en gedeeld door 2 om tot een totaalscore te komen. Bij spiegelen hebben we het spiegelen van de armen, benen en handelingen apart gescoord. Deze scores op de observatieschalen hebben wij voor

de analyse bij elkaar opgeteld en gedeeld door 3. Hierdoor is per variabele een gemiddelde score ontstaan van de mate van gerichtheid op de gesprekspartner.

- Interpersoonlijke afstand:

(naar de partner toe leunen + van de partner af leunen)/2

- Oriëntatie:

(toegedraaid hoofd + wegdraaien hoofd)/2

(toegedraaid lichaam + wegdraaien lichaam)/2

- Open en gesloten houding:

(bovenlichaam open + bovenlichaam gesloten)/2

(onderlichaam open + onderlichaam gesloten)/2

- Spiegelen:

(spiegelen bovenlichaam + spiegelen onderlichaam + korte handelingen)/3

Van de zes overgebleven variabelen hebben we de frequenties bekeken. Deze hebben wij weergegeven in bijlage 4. Hieruit bleek dat er erg weinig variatie in de variabele oriëntatie lichaam zit. Deze variabele hebben wij dan ook bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen buiten beschouwing gelaten. Bij de variabele ‘onderlichaam open’ valt bij de frequentieverdeling op dat de proefpersonen bijna allemaal of het hele gesprek open zitten of het hele gesprek gesloten. Om het effect van sekse, leeftijd en somberheid op deze variabele te meten, maken we deze variabele dichotoom (open versus gesloten).

Betrouwbaarheid

Om te kunnen stellen dat er sprake is van één schaal met een onderliggende factor, namelijk “other oriented” lichaamstaal, moet er sprake zijn van interne homogeniteit (Cronbach’s alfa moet minimaal .60 zijn). De variabelen interpersoonlijke afstand, spiegelen, oriëntatie hoofd en bovenlichaam open, vertoonden voldoende variatie om te bekijken of hierbij sprake is van een onderliggende factor “other oriented”. De Cronbach’s alfa kwam echter in geen enkele combinatie van variabelen boven de .60. Het zijn volgens de literatuur wel houdingen die laten zien dat de persoon op de ander gericht is, maar het wil dus niet zeggen dat het laten zien van een other oriented houding inhoudt dat de andere positieve houdingen ook vaker getoond worden.

Keuze van analyse

Voor de analyse van het effect van sekse, leeftijd en somberheid op de variabelen interpersoonlijke afstand, spiegelen, oriëntatie hoofd en bovenlichaam open hebben we

gekozen voor een Univariate ANOVA analyse. Deze variabelen zijn normaal verdeeld (skewness en kurtosis liggen tussen -1 en 1) maar een MANOVA analyse was niet mogelijk. De afhankelijke variabelen bleken namelijk niet met elkaar gecorreleerd te zijn, terwijl dit een eis is voor het uitvoeren van een MANOVA. Daarom is er voor aparte analyses met een ANOVA gekozen. Voor de analyse van het effect van een sombere of niet-sombere gesprekspartner op deze variabelen hebben we gekozen voor een herhaalde meting analyse.

De dichotome variabele ‘onderlichaam open’ analyseren we met behulp van de χ^2 analyses. Voor het effect van een sombere of niet-sombere gesprekspartner op deze variabele hebben we gekozen voor een afhankelijke non-parametische Sign-test.

Resultaten

Op elk van de houdingen is een ANOVA uitgevoerd met de houding als afhankelijke en sekse (jongen/meisje), leeftijd (14 versus 16 jarigen) en somberheid (somber versus niet-somber) als onafhankelijke variabelen. Wij zullen de resultaten van dit onderzoek per onderzoeksvraag en daarbinnen per variabele beantwoorden.

Onderzoeksvraag 1: Zijn er sekse- en/of leeftijdverschillen in het vertonen van de houdingen?

Tabel 3:

Gemiddelde scores (schaal van 1-5 (= weinig tot veel)) per variabele, opgesplitst naar sekse en leeftijd.

	Sekse	Leeftijd	M	Sd
Interpersoonlijke afstand	Meisje	Jong	3.106	.141
		Oud	2.919	.142
	Jongen	Jong	3.289	.156
		Oud	3.021	.163
Oriëntatie hoofd	Meisje	Jong	3.927	.103
		Oud	3.788	.103
	Jongen	Jong	3.363	.114
		Oud	3.482	.119
Bovenlichaam open	Meisje	Jong	2.647	.142
		Oud	2.633	.142
	Jongen	Jong	3.056	.157
		Oud	3.104	.164
Spiegelen	Meisje	Jong	1.963	.111
		Oud	2.436	.111
	Jongen	Jong	1.820	.122
		Oud	1.960	.128

- Interpersoonlijke afstand:

Zoals te zien is in tabel 3, hebben wij bij interpersoonlijke afstand geen sekseverschillen of leeftijdverschillen gevonden, alsmede geen interactie tussen sekse en leeftijd.

- Oriëntatie hoofd:

Zoals te zien is in tabel 3, draaien meisjes hun hoofd significant meer naar de gesprekspartner dan jongens, $F(1;255) = 15.618, p < .001$. Wij hebben geen leeftijdsverschillen gevonden, alsmede geen interactie tussen sekse en leeftijd.

- Bovenlichaam open:

Zoals te zien is in tabel 3, zitten jongens significant vaker open met hun bovenlichaam gedurende een gesprek dan meisjes, $F(1;255) = 8.459, p = .004$. Wij hebben geen leeftijdsverschillen gevonden, alsmede geen interactie tussen sekse en leeftijd.

- Spiegelen:

Zoals te zien is in tabel 3, spiegelen meisjes significant meer gedurende een gesprek dan jongens, $F(1;255) = 6.862, p = .009$. Zoals ook te zien is in tabel 3 spiegelen oudere adolescenten significant meer gedurende een gesprek dan jongere adolescenten, $F(1;255) = 6.715, p = .01$. Wij hebben geen interactie gevonden tussen sekse en leeftijd.

- Onderlichaam open:

In een gesprek zitten jongens vaker open dan meisjes, $\chi^2 = 98.465, df = 1, p < .001$. Van de jongens zit namelijk 77.2% open, terwijl van de meisjes maar 16.2% open zit. Jongere meisjes zitten significant vaker open in een gesprek dan oudere meisjes, $\chi^2 = 6.995, df = 1, p = .007$. Van de jongere meisjes zit namelijk 24.3% open, terwijl van de oudere meisjes maar 7.6% open zit. Uit de resultaten bleek dit verschil niet te gelden tussen jongere en oudere jongens. Wij hebben geen hoofdeffect gevonden voor leeftijd.

Onderzoeksvraag 2: Zijn er verschillen in het vertonen van de houdingen tussen sombere adolescenten en niet-sombere adolescenten, zijn deze verschillen sekse- en/of leeftijdsafhankelijk?

- Interpersoonlijke afstand, oriëntatie hoofd, bovenlichaam open en spiegelen:

Wij hebben in dit onderzoek geen verschillen gevonden binnen de variabelen interpersoonlijke afstand, oriëntatie hoofd, bovenlichaam open en spiegelen tussen sombere adolescenten en niet-sombere adolescenten. Ook hebben wij geen interacties gevonden met sekse en/of leeftijd. De gemiddelde scores op deze variabelen zijn terug te vinden in bijlage 5.

- Onderlichaam open:

Oudere sombere adolescenten zitten significant minder open in een gesprek dan oudere niet-sombere adolescenten, $\chi^2 = 4.103, df = 1, p = .032$. Van de oudere sombere adolescenten zit namelijk 70.3% niet-open, terwijl van de oudere niet-sombere adolescenten 51.0% niet-open zit. Dit verschil hebben we niet teruggevonden bij de jongere adolescenten. We hebben

geen aanwijzingen gevonden dat het effect van somberheid afhangt van sekse of de combinatie sekse en leeftijd.

Onderzoeksvraag 3: Worden gesprekspartners beïnvloed in het vertonen van de houdingen door het voeren van een gesprek met een sombere of niet-sombere adolescent en is deze invloed sekse- en/of leeftijdafhankelijk?

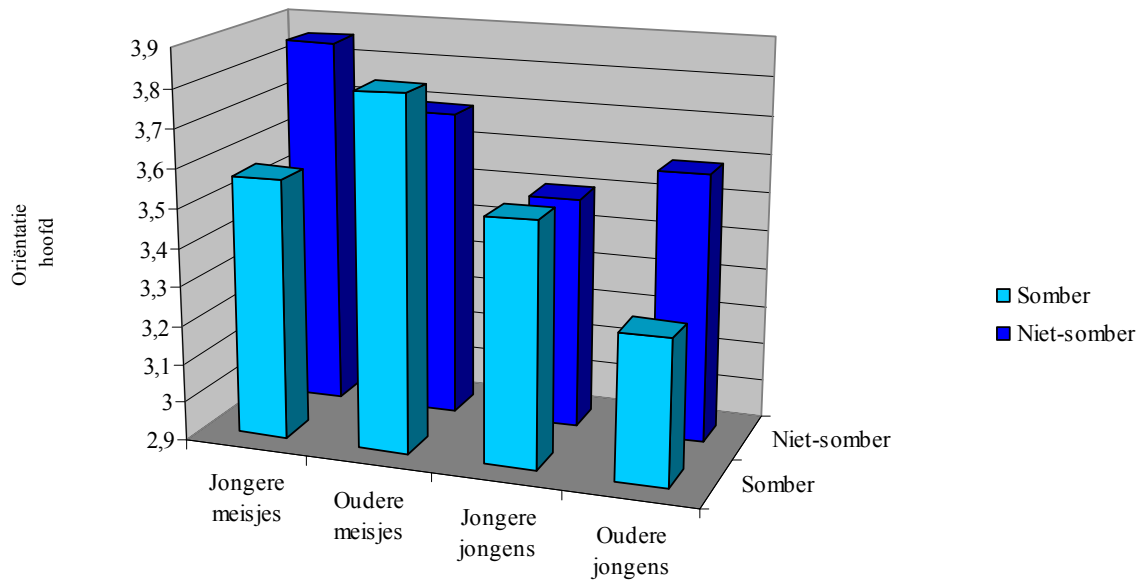
Voor het beantwoorden van deze onderzoeksvraag hebben we gebruik gemaakt van het ‘herhaalde meting bestand’. Hierin zijn 63 niet-sombere proefpersonen opgenomen, die allemaal twee gesprekken hebben gevoerd, eenmaal met een sombere gesprekspartner en eenmaal met een niet-sombere gesprekspartner. Om de mogelijke invloed van een sombere of niet-sombere gesprekspartner vast te kunnen stellen, hebben we de scores op de variabelen van beide gesprekken met elkaar vergeleken. Het gaat hier vooral om de ‘within effecten’ en de daarbij horende interactie met sekse en/of leeftijd.

- Interpersoonlijke afstand:

Bij deze variabele hebben wij geen verschil gevonden tussen het voeren van een gesprek met een sombere en het voeren van een gesprek met een niet-sombere adolescent. Ook hebben we geen interactie gevonden met sekse en/of leeftijd.

- Oriëntatie hoofd:

Wij hebben bij deze variabele geen hoofdeffect van somberheid gevonden en geen interactie-effecten van somberheid-sekse en somberheid-leeftijd. Wel hebben wij een net niet significante 3-weg interactie gevonden tussen somberheid, sekse en leeftijd, $F(1;59) = 3.712$, $p = .059$. De interactie is weergegeven in figuur 3. Omdat wij wilden weten waar precies de verschillen in de scores zitten, hebben we per groep een analyse gedaan. Hieruit bleek alleen het verschil bij oudere jongens significant te zijn, $F(1;10) = 9.8$, $p = .011$. Oudere jongens draaien hun hoofd dus significant meer naar niet-sombere adolescenten dan naar sombere adolescenten.

Figuur 3: *Interactie-effect oriëntatie hoofd.*

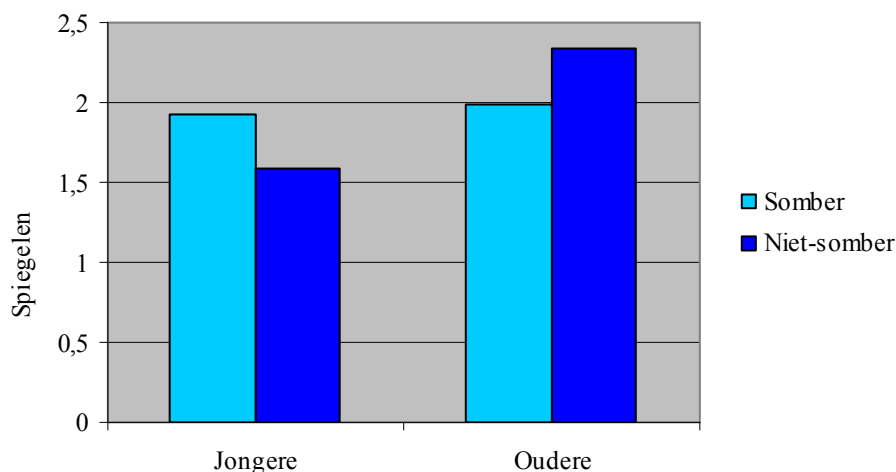
Note: Alleen het verschil tussen sombere oudere jongens en niet-sombere oudere jongens is significant, $p < .05$.

- Bovenlichaam open:

Bij deze variabele hebben wij geen verschil gevonden tussen het voeren van een gesprek met een sombere en het voeren van een gesprek met een niet-sombere adolescent. Ook hebben we geen interactie gevonden met sekse en/of leeftijd.

- Spiegelen:

Bij deze variabele hebben wij geen hoofdeffect van somberheid gevonden en geen interactie-effecten van somberheid*sekse en somberheid*sekse*leeftijd. Wel hebben we een significante interactie gevonden tussen somberheid en leeftijd, $F(1;59) = 7.537, p = .008$. Deze interactie is weergegeven in figuur 4. Omdat wij wilden weten waar precies de verschillen in de scores zitten, hebben we per groep een analyse gedraaid. Hieruit bleek dat jongere adolescenten significant meer spiegelen in gesprek met sombere adolescenten dan in gesprek met niet-sombere adolescenten, $F(1;38) = 4.518, p = .040$. Oudere adolescenten spiegelen juist meer in gesprek met niet-sombere adolescenten dan in gesprek met sombere adolescenten, al is dit verschil niet significant. Er is sprake van een trend, $F(1;23) = 3.968, p = .058$.

Figuur 4: *Interactie-effect spiegelen.*

Note: Het verschil tussen jongere sombere adolescenten en jongere niet-sombere adolescenten is significant, $p < .05$. Het verschil tussen oudere sombere adolescenten en oudere niet-sombere adolescenten is niet significant, $.05 < p < .1$.

- **Onderlichaam open:**

Bij deze variabele hebben wij geen verschil gevonden tussen het voeren van een gesprek met een sombere en het voeren van een gesprek met een niet-sombere adolescent. Ook hebben we geen interactie gevonden met sekse en/of leeftijd.

Effecten van sekse en leeftijd in het 'herhaalde meting bestand'

Wij hebben ook naar de 'between effecten' van leeftijd en sekse gekeken in het 'herhaalde meting bestand'. Deze effecten zijn bij het beantwoorden van onderzoeksvraag 2 en 3 bekeken met de gegevens uit het 'groepen bestand'. Wanneer wij gebruik maken van de gegevens uit het 'herhaalde meting bestand' is het verschil tussen jongens en meisjes bij oriëntatie hoofd en bij bovenlichaam open niet meer significant, de richting blijft wel hetzelfde. Bij spiegelen blijven de eerder gevonden sekseverschillen en leeftijdverschillen wel in stand. Meisjes spiegelen significant meer dan jongens, $F(1;59) = 4.5$, $p = .038$. en oudere adolescenten spiegelen significant meer dan jongere adolescenten, $F(1;59) = 5.194$, $p = .026$.

Discussie

We wilden weten of de non-verbale houdingen interpersoonlijke afstand, oriëntatie, open houding en spiegelen samen een onderliggend construct vormen van “other oriented” lichaamstaal. We hadden namelijk allemaal houdingen gekozen die tijdens een gesprek een indicatie zijn dat de persoon op de ander gericht is, volgens de literatuur (DePaulo, 1992; Hall, 2005; Montepare, 2003). De variabelen bleken hiervoor echter onderling onvoldoende te correleren, dus we hebben met dit onderzoek niet vast kunnen stellen dat wanneer je een meer georiënteerde houding aanneemt, dat dit betekent dat je ook meer een andere other oriented houding aanneemt, zoals een kleinere interpersoonlijke afstand of een meer gespiegelde houding. We hebben daarom elk van de houdingen apart geanalyseerd.

De eerste onderzoeksvraag die wij ons daarbij stelden, was of er sekse- en/of leeftijdsverschillen zijn in het vertonen van de houdingen. Uit de resultaten is gebleken dat meisjes in een gesprek meer hun hoofd richting de gesprekspartner draaien en meer spiegelen dan jongens doen. Dit is beiden in overeenstemming met onze verwachting en met wat uit voorgaand onderzoek is gebleken (Jones, 1971; La France & Ickes, 1981; Mehrabian & Friar, 1969). Wat betreft spiegelen is dit ook in overeenstemming met onze verwachting. Verder bleken jongens in een gesprek zowel met hun bovenlichaam als met hun onderlichaam vaker open te zitten dan meisjes. Ook dit is in overeenstemming met onze verwachting en wat uit voorgaand onderzoek is gebleken (Vrugt, 2000). Bij de variabele onderlichaam open bleken er bij meisjes, maar niet bij jongens, sprake van leeftijdsverschillen. Jongere meisjes zaten namelijk vaker open in een gesprek dan oudere meisjes. Dit is ook in overeenstemming met onze verwachting. Het feit dat in ons onderzoek meisjes minder open zitten dan jongens en zij later in de adolescentie nog minder open zitten, heeft waarschijnlijk niet zozeer te maken met een afname in de neiging op de ander gericht te zijn, maar met een toename van gender stereotype gedrag, omdat meisjes niet wijdbeens behoren te zitten.

Wat betreft spiegelen bleken oudere adolescenten meer te spiegelen gedurende een gesprek dan jongere adolescenten. Dit is in overeenstemming met onze hypothese, want we verwachtten dat oudere adolescenten meer “other oriented” lichaamstaal zouden vertonen dan jongere adolescenten. Deze ontwikkeling is zowel te zien bij jongens als bij meisjes, en er is dus geen sprake van een leeftijd*seks interactie. Wel spiegelen meisjes van beide leeftijdsgroepen vaker dan jongens, zoals eerder vermeld. Aangezien dit de enige variabele in dit onderzoek is die een duidelijke toename laat zien met leeftijd, is het goed mogelijk dat het gebruik van spiegelen, in tegenstelling tot de andere variabelen, zich later ontwikkelt. Om dit

verder te onderzoeken is echter longitudinaal onderzoek gewenst, waarbij ook jongere groepen kinderen worden onderzocht om te kijken of de ontwikkeling wellicht voor de adolescentie plaatsvindt.

Wanneer wij gebruik maakten van de gegevens uit het ‘herhaalde meting bestand’ in plaats van het ‘groepen bestand’ om de effecten van leeftijd en sekse te bekijken, bleek het verschil tussen jongens en meisjes bij oriëntatie hoofd en bij bovenlichaam open niet meer significant te zijn, de richting bleef echter wel hetzelfde. Het ‘herhaalde meting bestand’ is echter beduidend kleiner dan het ‘groepenbestand’, waardoor het gebrek aan significante verschillen verklaard kan worden.

De tweede onderzoeksvraag was of er verschillen zijn in het vertonen van de houdingen tussen sombere adolescenten en niet-sombere adolescenten en of deze verschillen sekse- en/of leeftijdsafhankelijk zijn. Uit de resultaten is enkel gebleken dat oudere sombere adolescenten minder open zitten in een gesprek met het onderlichaam dan oudere niet-sombere adolescenten. Er is dus sprake van een somberheids-effect, welke in overeenstemming is met onze verwachting omdat een open houding intimiteit en ontspanning uitstraalt (Hall, 2005). Uit voorgaand onderzoek bleken er namelijk “other oriented” gedragingen te zijn die minder vertoond werden door sombere adolescenten dan door niet-sombere adolescenten (Van Beek et al., 2006). Dit effect hebben wij echter alleen gevonden binnen de oude groep en niet binnen de jonge groep. Op de andere variabelen hebben wij geen verschillen gevonden tussen sombere en niet-sombere adolescenten.

De derde vraag die wij ons stelden in dit onderzoek was of de houdingen van de gesprekspartner beïnvloed worden door het voeren van een gesprek met een sombere of niet-sombere adolescent en of deze invloed sekse- en/of leeftijdsafhankelijk is. Bij de variabele oriëntatie hoofd bleken oudere jongens hun hoofd meer naar niet-sombere adolescenten toe te draaien dan naar sombere adolescenten. Dit is in overeenstemming met onze verwachting en in lijn met het Social Skill Deficit Model van Lewinsohn (Libet & Lewinsohn, 1973; Segrin, 1990) en Coyne (1976). Bij de variabele spiegelen bleek dat jongere adolescenten meer spiegelen in gesprek met sombere adolescenten dan in gesprek met niet-sombere adolescenten. Dit is niet in overeenstemming met onze verwachting. Bij de oudere adolescenten was het effect van een depressieve partner wel conform verwachting, en spiegelden ze juist vaker in gesprek met niet-sombere adolescenten dan in gesprek met sombere adolescenten, al was dit verschil net niet significant. Dit is wel in overeenstemming met onze verwachting. Een mogelijke verklaring voor deze omslag zou kunnen zijn dat aan het begin van de adolescentie het minder optimale gedrag van de sombere kinderen in termen

van other oriented en negatief gedrag (van Beek et al, 2006; Jansen, 2007) nog niet zozeer als een overtreding gezien, waardoor de gesprekspartners hun best blijven doen om op de sombere gesprekspartner gericht te blijven en ze juist meer te bevestigen door meer te gaan spiegelen. Wellicht wordt later in de adolescentie onbewust door beide gesprekspartners meer verwacht van de non-verbale uitingen. Wanneer een sombere gesprekspartner dan minder positief gedrag laat zien, zal deze mogelijk worden “afgestraft” door de gesprekspartner die dan minder zal spiegelen.

Bij de variabelen bovenlichaam open en onderlichaam open hebben we geen verschillen gevonden tussen het voeren van een gesprek met een sombere en een niet-sombere gesprekspartner. Mogelijk zijn bij de controlegroep de genderstereotypen die gelden voor deze twee houdingen zo bepalend voor hoe de persoon in een gesprek zit, dat deze houdingen weinig tot niet gevoelig zijn voor het voeren van een gesprek met een sombere of niet-somber gesprekspartner.

De vraag is wat bovenstaande resultaten betekenen voor het “Social skills deficit model” , en of de bevindingen nadere verklaring kunnen bieden voor de toename van depressie in de adolescentie en het sekseverschil daarin. Uit de resultaten is gebleken dat oudere sombere adolescenten minder open zitten in een gesprek met het onderlichaam dan oudere niet-sombere adolescenten. Dit is de enige indicatie die wij gevonden hebben dat somberheid het gedrag, met name in de late adolescentie, negatief beïnvloedt. Verder hebben wij weinig effecten van somberheid gevonden met betrekking tot de houdingen. Meer effecten van somberheid hebben wij gevonden op het gebruik van de houdingen door de gesprekspartner. Uit de resultaten is gebleken dat oudere adolescenten minder spiegelen in een gesprek met een sombere gesprekspartner dan in gesprek met een niet-sombere gesprekspartner. Daarnaast bleken oudere jongens hun hoofd meer naar niet-sombere adolescenten te draaien dan naar sombere adolescenten. Dit wijst op minder positieve reacties van de omgeving op somberen dan op niet-somberen en met name bij oudere adolescenten. We hebben echter niet gevonden dat meisjes deze reactie vaker laten zien dan jongens, eerder andersom. Dus deze bevindingen verklaren in elk geval niet waarom meisjes vaker depressief worden. Waarom er wel effecten zijn op het gedrag van de partner, terwijl het gedrag van de sombere adolescenten in termen van houdingen nauwelijks verschillend is behoeft nader onderzoek. Wellicht reageren ze op andere minder optimale gedragingen van somberen, zoals beschreven door van Beek et al. (2006) en Jansen (2007).

De observatieschalen die wij hebben ontwikkeld om de data te verzamelen zijn gevoelig genoeg en voldoende betrouwbaar gebleken om sekseverschillen en een enkel leeftijdsverschil

te meten op de houdingen die wij onderzocht hebben. Niettemin hebben we weinig variatie in een aantal houdingen gevonden, namelijk onderlichaam open, interpersoonlijke afstand en oriëntatie lichaam. Bij de variabele onderlichaam open zaten de proefpersonen of het hele gesprek open of het hele gesprek gesloten. Deze tweedeling lijkt veroorzaakt te worden door het seksestereotype, wat dus hoogstwaarschijnlijk de lage variantie verklaart. Bij de variabele interpersoonlijke afstand hebben wij op geen enkele onderzoeksvraag een verwacht effect gevonden. Er was geen hoofdeffect van sekse, leeftijd en somberheid. Er was geen effect van een sombere of niet-sombere gesprekspartner. Dit kan komen doordat de positie waarin de adolescenten neergezet zijn voor het voeren van de gesprekken al zo ideaal was, dat er geen noodzaak was om de afstand te verkleinen of te vergoten. Dit kan mogelijk ook gelden voor de weinige variatie in oriëntatie lichaam. Doordat de adolescenten bij het voeren van de gesprekken in een hoek van 100° zijn neergezet, zou het kunnen zijn dat deze positie al zo ideaal was dat er geen noodzaak was om van een gesprekspartner af te draaien of er naar toe te draaien. Het wil dus niet zeggen dat adolescenten in andere situaties ook geen verschillen laten zien in interpersoonlijke afstand en oriëntatie van het lichaam. Een mogelijke aanbeveling voor verder onderzoek zou kunnen zijn om de proefpersonen plaats te laten nemen op een bank in plaats van twee stoelen in een hoek van 100° op een vooraf ingestelde afstand. Het is dan mogelijk dat de proefpersonen tijdens het gesprek zelf in de voor hun ideale positie gaan zitten. Wellicht dat zo'n situatie een hogere variantie in gedrag laat zien, waardoor er meer effecten van leeftijd en somberheid zichtbaar gemaakt kunnen worden.

Een andere suggestie voor vervolgonderzoek is de gesprekken tussen de proefpersonen langer dan vijf minuten te laten duren. Het is heel goed mogelijk dat mensen in een langer gesprek meer tijd hebben om te wennen aan de situatie, elkaar en de camera. Hierdoor krijgen de proefpersonen meer de kans om het gesprek op te bouwen en de hiermee gepaard gaande non-verbale houdingen te laten zien. Ook hiermee zou de variantie in de houdingen vergroot kunnen worden.

Een laatste suggestie voor vervolgonderzoek zou zijn dat meer proefpersonen worden betrokken in het onderzoek. Dit is vooral wenselijk bij het 'herhaalde meting bestand', wat maar uit 63 proefpersonen bestond, en waar vooral de oudere groep erg klein was. Wij zijn zeer benieuwd of er bij een grotere onderzoekspopulatie meer verschillen gevonden zullen worden.

Ondanks deze beperkingen kunnen we concluderen dat deze eerste bevindingen aantonen dat het interessant is om verder onderzoek te doen naar de rol van deze houdingen in de kwaliteit van de communicatie met leeftijdgenoten in de adolescentie. Er is sprake van

sekseverschillen en sommige van deze gedragingen lijken zich nog te ontwikkelen gedurende de adolescentie. Bovendien blijkt depressie, zelfs in deze milde vorm, het gedrag te beïnvloeden, vooral dat van de partner. Verder onderzoek zou gedaan moeten worden naar de samenhang tussen het gebruik van deze houdingen en andere other oriented gedragingen, en of een minder optimale ontwikkeling van deze non-verbale gedragingen mogelijk somberheid en depressie prediceren.

Referenties:

- Aiello, J.R. & Jones, S.E. (1971). Field study of the proxemic behavior of young school children in three subcultural groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 19, 351-356.
- Andersen, P.A. (1985). Nonverbal Immediacy in Interpersonal Communication. In Siegman, A.W. & Feldstein, S. (1985). *Multichannel intergrations of nonverbal behavior*. p. 1-36. Hillsdale, New Jersey.
- Angold, A., & Rutter, M. (1992). Effects of age and pubertal status on depression in a large clinical sample. *Development and Psychopathology*, 4, 5-28.
- Beek, van, Y., Dolderen, van, M. S. M. & Dubas, J. (2006). Gender specific development of nonverbal behaviors and mild depression in adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, (12), 1272-1283.
- Bernieri, F.J. & Rosenthal, R. (1991). Interpersonal coordination: Behavior matching and interactional synchrony. In R. S. Feldman & B. Rimé. (Eds.) (1991). *Fundamentals of Nonverbal Behavior* Cambridge. P. 401-432.
- Burgoon, J.K. (1991). Relational message interpretations of touch, conversational distance and posture. *Journal of Nonverbal Behavior*, 15(4), 233-259.
- Burgoon, J.K. (1994). Nonverbal signals. In M.L. Knapp & G.R. Miller (Eds.), *Handbook of interpersonal communication* (2nd edn, pp. 344-390). Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Capella, J.N. & Palmer, M.T. (1990). Attitude similarity, relational history and attraction: The mediating effects of kinesic and vocal behaviors. *Communication monographs*. Vol. 57, 161-183.
- Coyne, J.C. (1976). Depression and the Response of Others. *Journal of Abnormal Psychology*. Vol. 85, No. 2, 186-193.
- DePaulo, B.M. (1992). Nonverbal Behavior an Self-Presentation. *Psychological Bulletin*. 111, (2), 203-243.
- Durkin, K. (1995). *Developmental Social Psychology, from infancy to old age*. Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- Eckman, P. & Friesen, W.V. (1968). The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage, and Coding. *Semiotica*. 1, 49-97.
- Evans, G.W. & Howard, R.B. (1973). Personal space. *Psychological Bulletin*, 80, 354-344.

- Guerrero, L.K. (1997). Nonverbal involvement across interactions with same-sex friends, opposite-sex friends and romantic partners: consistency or change? *Journal of Social and Personal Relationships, 14*, (1), 31-58.
- Gutman, L.M. & Sameroff, A.J. (2004). Continuities in depression from adolescence to young adulthood: Contrasting ecological influences. *Development and Psychopathology, 16*, 967-984.
- Hall, J. (1984). *Non-verbal sex differences: Communication accuracy and expressive style*. Baltimore, MD: The John Hopkins University Press.
- Hall, J.A. (1987). On explaining gender differences. The case of nonverbal communication. *Review of Personality and Social Psychology, 7*, 177-200.
- Hall, J.A., Coats, E.J., LeBeau-Smith, L. (2005) Nonverbal Behavior and the Vertical Dimension of Social Relations: A Meta-Analysis. *Psychological-Bulletin, 131(6)*, 898-924.
- Hargie, O., Saunders, C. & Dickson, D. (1994). *Social Skills in Interpersonal Communication*. Routledge, London.
- Hartup, W.W. (1996). The company they keep: Friendship and their developmental significance. *Child Development, 67*, 1-3.
- Jansen, A. (2007). *Depressie en non-verbaal gedrag in de adolescentie*. 1-61.
- Johnson, H.D. (2004). Gender, grade and relationship differences in emotional closeness within adolescent friendships. *Adolescence, 39*, 243-255.
- Jones, S.E. (1971). A comparative proxemics analysis of dyadic interaction in selected subcultures of New York City. *The Journal of Social Psychology, 84*, 35-44.
- Kessler, R.C., Avenevoli, S. & Merikangas, K.R. (2001). Mood disorders in children and adolescents: An epidemiologic perspective. *Biological Psychiatry, 49*, 1002-1014.
- Kroger, J. (2000). *Identity development, adolescence through adulthood*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- LaFrance, M. & Hecht, M.A. (1999). Option or obligation to smile: The effects of power and gender of facial expression. In P. Philippot, R.S. Fledman & E.J. Coats (Eds), *The social context of nonverbal behavior* (pp. 45-70). Paris: Cambridge University Press.
- LaFrance M. & Ickes W. (1981). Posture mirroring and interactional involvement: sex and sex typing effects. *Journal of Nonverbal Behavior, 5*, 139-154.
- Mehrabian, A. & Diamond, S.G. (1971). Seating arrangement and conversation. *Sociometry, 34*, 281-289.

- Mehrabian, A. & Friar, J.T. (1969). Encoding of attitude by a seated communicator via posture and position cues. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33, 330-336.
- Montepare, J.M. (2003). Introduction evolution and nonverbal behavior: adaptive social interaction strategies. *Journal of nonverbal behavior* 27 (3), 141-143.
- Nolen-Hoeksema, S., Girgus, J.S. & Seligman, M.E.P. (1992). Predictors and consequences of childhood depressive symptoms: A 5-year longitudinal study. *Journal of abnormal Psychology*, 3, 405-422.
- Parill, F. & Kimbara, I. (2006). Seeing and Hearing Double: The Influence of Mimicry in Speech and Gesture on Observers. *Journal of Nonverbal Behavior*, 30, 157-166.
- Schefflen, A.E. (1963). Communication and regulation in psychotherapy. *Psychiatry*, 26, 126-136.
- Schefflen, A.E. (1964). The significance of posture in communication systems. *Psychiatry*, 27, 316-331.
- Schefflen, A.E. (1966). Natural history method in psychotherapy: Communicational research. In Gottschalk, L.A. & Auerbach, A.H. *Methods of research in Psychotherapy*. New York: Appleton-Century-Crofts, p. 263-289.
- Schefflen, A.E. (1973). *Communicational structure: Analysis of a psychotherapy transaction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Schefflen, A.E. (1974). *How behavior means*. Garden City, N.Y.: Anchor Press-Doubleday.
- Segrin, C., (1990). A Meta-analytic Review of Social Skill Deficits in Depression. *Communication Monographs*, 57, (December), 292-308.
- Suwelack, D. & Wengler, B. (1995). Correlates of relational interaction in opposite-sex dyads. *Zeitschrift für individualpsychologie*, 20, (2), 133-146.
- Turkstra, L.S. (2001). Partner effects in adolescent conversations. *Journal of Communication Disorders*. 34, 151-162.
- Van Meel, J.M. (1986) *De psychologie van het gebaar: de rol van nonverbaal gedrag in de ontwikkeling en bij de hulpverlening*. Dekker en van de Vegt, Nijmegen.
- Vrugt, A. & Luyerink, M. (2000). The contribution of Bodily Posture to Gender Stereotypical Impressions. *Social Behavior and Personality*, 28, 91-103.
- Wada, M., (1990). *The effect of interpersonal distance change on non-verbal behaviors: mediating effect of sex and intimacy levels in a dyad*. Japanese Psychological Research, 32, (2), 86-96.

Bijlage 1: CDI

Universiteit Utrecht

CDI

Naam:

Geboorte datum:

Meisje / Jongen

Datum afname:

Op de volgende bladzijden staat een aantal vakken, met daarin steeds drie zinnen. Lees alle drie de zinnen goed door.

Bij de zin die jij het beste bij jezelf vindt passen, zet je een kruisje. Denk daarbij aan hoe je je de afgelopen weken hebt gevoeld.

Het kan zijn dat het antwoord dat jij het beste bij je vindt passen er niet bij staat, kies dan voor het antwoord dat daar het meeste op lijkt.

Je kunt geen fouten maken; wat jij vindt is goed.

Hier volgen twee voorbeelden.

Voorbeeld 1:

1	☐	Ik vind dat ik in een leuke klas zit
	☐	Ik vind mijn klas niet zo leuk
	☐	Ik vind dat ik in een vervelende klas zit

Als je je klas (meestal) leuk vindt, zet je een kruisje voor de eerste zin, zoals hierboven te zien is.

Voorbeeld 2:

2	☐	Ik vind ijs helemaal niet lekker
	☐	Ik vind ijs niet zo lekker
	☐	Ik vind ijs erg lekker

Als je ijs erg lekker vindt, zet je net als in dit voorbeeld een kruisje voor de derde zin.

1	☐	Ik doe meestal wel wat er van me gevraagd wordt
	☐	Ik doe heel vaak niet wat er van me gevraagd wordt
	☐	Ik doe nooit wat er van me gevraagd wordt

2	☐	Ik heb bijna nooit zin om overdag te slapen
	☐	Ik heb vaak zin om overdag te slapen
	☐	Ik heb de hele dag zin om te slapen

3	☐	Ik denk niet dat het later goed zal gaan met mij
	☐	Ik weet niet zeker of het later goed zal gaan met mij
	☐	Ik denk dat het later wel goed zal gaan met mij

4	☐	Ik doe de meeste dingen wel goed
	☐	Ik doe veel dingen fout
	☐	Ik doe alles fout

5	☐	Ik vind veel dingen leuk om te doen
	☐	Sommige dingen vind ik wel leuk om te doen
	☐	Ik vind helemaal niks leuk om te doen

6	☐	De meeste dagen heb ik eigenlijk geen zin om iets te eten
	☐	Het komt vaak voor dat ik geen zin heb om iets te eten
	☐	Ik heb meestal wel zin in mijn eten

7	☐	Er zijn best veel leeftijdgenoten die mij aardig vinden
	☐	Er zijn niet zo veel leeftijdgenoten die mij aardig vinden
	☐	Er zijn eigenlijk geen leeftijdgenoten die mij aardig vinden

8	☐	Ik denk bijna nooit dat er erge dingen met mij kunnen gebeuren
	☐	Ik ben bang dat er erge dingen met mij zullen gebeuren
	☐	Ik weet zeker dat er erge dingen met mij zullen gebeuren

9	☐	Ik voel me bijna altijd gezond
	☐	Ik voel me vaak niet gezond
	☐	Ik voel me bijna nooit gezond

10	☐	Ik heb een hekel aan mezelf
	☐	Ik vind mezelf niet zo aardig
	☐	Ik vind mezelf best aardig

11	☐	Ik heb eigenlijk nooit het gevoel dat leeftijdgenoten mij buiten sluiten
	☐	Ik heb vaak het gevoel dat leeftijdgenoten mij buiten sluiten
	☐	Ik heb bijna altijd het gevoel dat leeftijdgenoten mij buiten sluiten

12	☐	Altijd als er iets vervelends gebeurt is het mijn schuld
	☐	Als er iets vervelends gebeurt is het vaak mijn schuld
	☐	Als er iets vervelends gebeurt is het meestal niet mijn schuld

13	☐	Ik kan nooit beslissen wat ik moet doen
	☐	Ik vind het moeilijk om te beslissen wat ik moet doen
	☐	Ik vind het niet zo moeilijk om te beslissen wat ik moet doen

14	☐	Ik heb het idee dat ik wel ergens bij hoor
	☐	Ik heb vaak het idee dat ik nergens bij hoor
	☐	Ik heb altijd het idee dat ik nergens bij hoor

15	☐	Ik kan wel iedere dag huilen
	☐	Ik moet vaak huilen
	☐	Ik hoef niet zo vaak te huilen

16	☐	Ik doe het goed op school
	☐	Ik doe het niet zo goed op school als vroeger
	☐	Ik doe het nu heel slecht op school, ook bij dingen die ik vroeger goed kon

17	☐	Ik heb graag mensen om me heen
	☐	Ik wil niet te vaak bij andere mensen zijn
	☐	Ik ben liever niet bij andere mensen

18	☐	In mijn vrije tijd is er eigenlijk niks wat ik leuk vind om te doen
	☐	In mijn vrije tijd zijn er niet zo veel dingen die ik leuk vind om te doen
	☐	In mijn vrije tijd heb ik een hoop dingen die ik leuk vind om te doen

19	☐	Ik denk eigenlijk nooit: “was ik maar dood”
	☐	Soms wou ik dat ik dood was
	☐	Ik wou dat ik dood was

20	☐	Ik voel me nooit op mijn gemak bij mijn leeftijdgenoten
	☐	Ik voel me vaak ongemakkelijk bij mijn leeftijdgenoten
	☐	Ik voel me bijna nooit ongemakkelijk bij mijn leeftijdgenoten

21	☐	Ik zie er meestal best leuk uit
	☐	Ik ben niet tevreden over mijn uiterlijk
	☐	Ik vind mezelf lelijk

22	☐	Ik moet mezelf de hele tijd dwingen om mijn schoolwerk te doen
	☐	Ik moet mezelf vaak dwingen om mijn schoolwerk te doen
	☐	Ik vind het niet zo'n probleem om schoolwerk te doen

23	☐	Ik heb bijna nooit een grote mond tegen volwassenen
	☐	Ik heb vaak een grote mond tegen volwassenen
	☐	Ik heb bijna altijd een grote mond tegen volwassenen

24	☐	Ik vind het leven de moeite waard
	☐	Af en toe vind ik het leven niet de moeite waard
	☐	Ik vind het leven niet de moeite waard

25	☐	Ik ben niet zo vaak moe
	☐	Ik ben vaak moe
	☐	Ik ben de hele tijd moe

26	☐	Ik gedraag me de hele tijd als een slecht mens
	☐	Ik gedraag me vaak als een slecht mens
	☐	Ik gedraag me bijna nooit als een slecht mens

27	☐	Ik vind het helemaal niet leuk om met leeftijdgenoten om te gaan
	☐	Ik vind het meestal niet zo leuk om met leeftijdgenoten om te gaan
	☐	Ik ga graag om met leeftijdgenoten

28	☐	Ik denk niet zo snel dat ik ernstig ziek ben
	☐	Ik ben bij een pijntje vaak bang dat ik ernstig ziek ben
	☐	Ik ben bij elk pijntje bang dat ik ernstig ziek ben

29	☐	Ik voel me nooit alleen
	☐	Ik voel me vaak alleen
	☐	Ik voel me de hele tijd alleen

30	☐	Ik heb nooit plezier op school
	☐	Ik heb af en toe plezier op school
	☐	Ik heb vaak plezier op school

31	☐	Ik heb vriend(inn)en genoeg
	☐	Ik heb wel vriend(inn)en, maar ik wou dat ik er meer had
	☐	Ik heb helemaal geen vriend(inn)en

32	☐	Ik kan nooit zo goed worden als andere kinderen
	☐	Als ik dat wil, kan ik net zo goed zijn als andere kinderen
	☐	Ik ben net zo goed als andere kinderen

33	☐	Als er iets vervelends is gebeurd, blijf ik daar meestal niet lang over piekeren
	☐	Als er iets vervelends is gebeurd, blijf ik daar vaak lang over piekeren
	☐	Als er iets vervelends is gebeurd, blijf ik daar altijd lang over piekeren

34	☐	Er is niemand die echt van me houdt
	☐	Ik vraag me af of er iemand is die echt van mij houdt
	☐	Ik weet zeker dat er iemand is die echt van mij houdt

35	☐	Ik voel me af en toe verdrietig
	☐	Ik voel me vaak verdrietig
	☐	Ik voel me de hele tijd verdrietig

36	☐	Ik denk altijd dat leeftijdgenoten mij eigenlijk maar stom vinden
	☐	Ik denk vaak dat leeftijdgenoten mij eigenlijk maar stom vinden
	☐	Ik denk niet zo gauw dat leeftijdgenoten mij stom vinden

37	☐	Ik heb meestal geen problemen met anderen
	☐	Ik heb vaak ruzie met anderen
	☐	Ik heb de hele tijd ruzie met anderen

38	☐	Ik ben bijna nergens goed in
	☐	Er is niet zo veel waar ik goed in ben
	☐	Er zijn dingen waar ik goed in ben

39	☐	Als ik mijn schoolwerk goed wil doen, lukt me dat meestal wel
	☐	Ik wil mijn schoolwerk wel graag goed doen, maar dat lukt me vaak niet
	☐	Ik wil mijn schoolwerk wel graag goed doen, maar dat lukt me bijna nooit

40	☐	Ik slaap elke nacht slecht
	☐	Ik slaap 's nachts vaak slecht
	☐	Ik slaap meestal wel goed

41	☐	Er zit me de hele tijd van alles dwars
	☐	Er zit me vaak iets dwars
	☐	Er zit me bijna nooit iets dwars

42	☐	Ik ben meestal wel gelukkig
	☐	Ik ben vaak niet gelukkig
	☐	Ik ben eigenlijk nooit gelukkig

Bijlage 2: Observatieschalen

- **Interpersoonlijke afstand**

Interpersoonlijke afstand is de afstand tussen de gesprekspartners gedurende het gesprek. Wanneer iemand naar zijn of haar gesprekspartner toe leunt om de afstand tussen de neuzen te verkleinen, kan dit een teken zijn van interesse en betrokkenheid bij het gesprek. Het kan echter ook bedreigend ervaren worden door diezelfde gesprekspartner (Durkin, 1995). Wanneer iemand naar de gesprekspartner toe leunt, is het aannemelijk dat de persoon een positieve attitude tegenover het gesprek (Hargie et al., 1994) en de gesprekspartner heeft (Andersen, 1985).

Bij deze schaal moet er gelet worden op de afstand tussen de neuzen van de gesprekspartners. De gesprekspartners zitten in stoelen, die vooraf door de proefleider zijn neergezet. Als referentiepunt houden wij het rechtop in de stoel zitten aan. Wanneer de persoon afwijkt van deze positie, wordt er een score gegeven op er naar toe leunen of er vanaf leunen. Wanneer een persoon verdraait om op die manier de afstand te vergroten, wordt dit beschouwd als van de gesprekspartner af leunen. Dit kan voorkomen als de stoelen tegen een muur aanstaan en de persoon niet verder naar achter kan leunen. Het leunen naar de gesprekspartner toe of van de gesprekspartner af is een langdurige beweging. Wanneer een persoon even van de gesprekspartner af leunt om zich bijvoorbeeld uit te rekken, wordt het niet meegenomen in de meting.

Naar de persoon toe leunen:

- 1) De persoon zit gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden naar de gesprekspartner toe geleund.
- 2) De persoon zit gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten naar de gesprekspartner toe geleund.
- 3) De persoon zit gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten naar de gesprekspartner toe geleund.
- 4) De persoon zit gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten naar de gesprekspartner toe geleund.
- 5) De persoon zit gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten naar de gesprekspartner toe geleund.

Van de persoon afleunen:

- 1) De persoon zit gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten van de gesprekspartner af geleund.
- 2) De persoon zit gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten van de gesprekspartner af geleund.
- 3) De persoon zit gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten van de gesprekspartner af geleund.
- 4) De persoon zit gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten van de gesprekspartner af geleund.
- 5) De persoon zit gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden van de gesprekspartner af geleund.

- **Lichaamsoriëntatie**

Lichaamsoriëntatie is de mate waarin een persoon met zijn hoofd dan wel met zijn bovenlichaam tijdens een interactie op de gesprekspartner is gericht.

Het is een non-verbale gedraging die een indicatie geeft van de intimiteit van het gesprek (Mehrabian & Diamond, 1971). Bij lichaamsoriëntatie is zowel het hoofd als het bovenlichaam van belang. Iemand kan met zijn of haar hele bovenlichaam georiënteerd zitten naar de gesprekspartner, maar het is ook mogelijk dat de persoon alleen georiënteerd is met zijn of haar hoofd. Georiënteerd wil zeggen op de ander gericht. Verder is het mogelijk dat de persoon van de gesprekspartner wegdraait in plaats van er naar toe. Dit kan wederom met het hele bovenlichaam zijn, maar ook met alleen het hoofd. Om een volledig beeld te krijgen van de gesprekken, zullen we zowel oriëntatie als wegdraaien scoren.

De stoelen staan tijdens dit onderzoek over het algemeen in een hoek van ongeveer 100°. Bij deze schaal nemen wij als referentiepunt dat de persoon recht in de stoel zit met zijn rug tegen de leuning aan en het hoofd recht vooruit. Wanneer de persoon zijn bovenlichaam en/of hoofd in de richting van de gesprekspartner draait, is hij georiënteerd. Hierbij maken wij geen onderscheid of de gesprekspartner wordt aangekeken of niet. Wanneer de persoon zijn bovenlichaam en/of hoofd van de gesprekspartner wegdraait en het referentiepunt wordt overschreden, is de persoon niet georiënteerd. Pas als het lichaam en/of het hoofd van de persoon minimaal in een hoek van 30° van het referentiepunt gedraaid zit, wordt de houding meegenomen als oriëntatie of wegdraaien.

Het is mogelijk dat de stoelen niet in een hoek van 100° staan. In dit geval bekijken we de hoek tussen de gesprekspartners en nemen we een hoek van 100° graden tussen de partners als referentiepunt.

Oriëntatie van het hoofd:

- 1) Het hoofd is gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden op de gesprekspartner georiënteerd.
- 2) Het hoofd is gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten op de gesprekspartner georiënteerd.
- 3) Het hoofd is gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten op de gesprekspartner georiënteerd.
- 4) Het hoofd is gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten op de gesprekspartner georiënteerd.
- 5) Het hoofd is gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten op de gesprekspartner georiënteerd.

Wegdraaien van het hoofd:

- 1) Het hoofd is gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten van de gesprekspartner weggedraaid.
- 2) Het hoofd is gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten van de gesprekspartner weggedraaid.
- 3) Het hoofd is gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten van de gesprekspartner weggedraaid.
- 4) Het hoofd is gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten van de gesprekspartner weggedraaid.
- 5) Het hoofd is gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden van de gesprekspartner weggedraaid.

Oriëntatie van het lichaam:

- 1) Het lichaam is gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden op de gesprekspartner georiënteerd.
- 2) Het lichaam is gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten op de gesprekspartner georiënteerd.
- 3) Het lichaam is gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten op de gesprekspartner georiënteerd.
- 4) Het lichaam is gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten op de gesprekspartner georiënteerd.
- 5) Het lichaam is gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten op de gesprekspartner georiënteerd.

Wegdraaien van het lichaam:

- 1) Het lichaam is gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten van de gesprekspartner weggedraaid.
- 2) Het lichaam is gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten van de gesprekspartner weggedraaid.
- 3) Het lichaam is gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten van de gesprekspartner weggedraaid.
- 4) Het lichaam is gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten van de gesprekspartner weggedraaid.
- 5) Het lichaam is gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden van de gesprekspartner weggedraaid.

- **Spiegelen**

Spiegelen is de mate waarin non-verbale gedragingen binnen een interactie gesynchroniseerd zijn in zowel tijdspanne als vorm (Bernieri & Rosenthal 1991). De gesprekspartners hebben dezelfde stijl van interactie (Capella & Palmer, 1990). Spiegelen is ook een algemene term voor de herhaling van non-verbaal gedrag van een persoon door een ander persoon (Parill & Kimbara, 2006). Deze gedragingen zijn niet random, maar gestructureerd (Bernieri & Rosenthal 1991). Het spiegelen hoeft niet bewust plaats te vinden (Parill & Kimbara, 2006). Gedacht wordt dat spiegelen een positieve invloed heeft op het gesprek (Montepare, 2003).

Spiegelen gedurende een gesprek kan opgesplitst worden in korte handelingen en langdurige houdingen. Bij de korte handelingen is er sprake van spiegelen wanneer er een handeling plaatsvindt, die binnen 5 seconden door de gesprekspartner in dezelfde vorm wordt overgenomen. Bij de langdurige houdingen is er sprake van spiegelen wanneer de gesprekspartners hun lichaam in dezelfde positie houden (Parill & Kimbara, 2006). Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen parallel aan elkaar zitten of exact gespiegeld van elkaar zitten. Wanneer bijvoorbeeld één van de gesprekspartners met het linkerbeen over het rechterbeen zit en de andere partner met rechts over links zit, wordt dit beschouwd als een overeenkomstige houding (Schefflen, 1963, 1964, 1966, 1973, 1974; Bernieri & Rosenthal 1991).

Bij langdurige houdingen maken we onderscheid tussen het spiegelen van het onderlichaam en van het bovenlichaam. Deze twee vormen van overeenkomstige houdingen worden apart gescoord. Bij het onderlichaam is voornamelijk de positie van de benen en de

voeten belangrijk, bij het bovenlichaam kijken we naar de positie van de romp, de armen en het hoofd.

Bij de langdurige houdingen wordt er niet gekeken naar wie van de gesprekspartners spiegelt, maar naar de tijdsduur van het gesprek dat de partners in een overeenkomstige houding zitten. De houding hoeft ook niet binnen een bepaalde tijd worden overgenomen om meegenomen te worden in de meting op de schalen “langdurige houdingen”.

Er wordt gescoord op de schaal “korte handelingen” wanneer het korte bewegingen betreft. Hierbij is het belangrijk dat de handeling binnen vijf seconden wordt overgenomen door de gesprekspartner. Degene die de handeling overneemt, krijgt een score. Voorbeelden hiervan zijn: met je hand door het haar gaan, het friemelen aan een oorbel of kleding en het rechte trekken van mouwen van kleding.

Korte handelingen:

- 1) Niet spiegelen: de persoon spiegelt niet in een gesprek.
- 2) Weinig spiegelen: de persoon spiegelt 1 keer in het gesprek.
- 3) Gemiddeld spiegelen: de persoon spiegelt 2 keer in het gesprek.
- 4) Veel spiegelen: de persoon spiegelt 3 keer in het gesprek.
- 5) Erg veel spiegelen: de persoon spiegelt 4 keer of meer in het gesprek.

Langdurige houdingen met het bovenlichaam:

- 1) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden in een overeenkomstige houding.
- 2) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten in een overeenkomstige houding.
- 3) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten in een overeenkomstige houding.
- 4) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten in een overeenkomstige houding.
- 5) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten in een overeenkomstige houding.

Langdurige houdingen met het onderlichaam:

- 1) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden in een overeenkomstige houding.
- 2) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten in een overeenkomstige houding.
- 3) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten in een overeenkomstige houding.
- 4) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten in een overeenkomstige houding.
- 5) De gesprekspartners zitten gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten in een overeenkomstige houding.

- **Open lichaamshouding**

Een open lichaamshouding gedurende een gesprek suggereert meer openheid, warmte en intimiteit tussen de gesprekspartners (Burgoon, 1991).

Bij deze schaal maken we onderscheid tussen het bovenlichaam en het onderlichaam. Bij het bovenlichaam spreken we van een gesloten lichaamshouding als de persoon tijdens het gesprek zijn/haar armen en/of handen over elkaar heen geslagen of gekruist heeft. We spreken van een open lichaamshouding wanneer de persoon tijdens het gesprek zijn/haar armen en/of handen los van elkaar heeft. Wanneer de handen naast elkaar liggen of in elkaar geslagen zijn, scoren we dat noch als gesloten noch als open.

Bij het onderlichaam letten we op de stand van de voeten en de benen. We spreken van een gesloten lichaamshouding wanneer de benen en/of voeten tijdens het gesprek gekruist zijn. Hieronder valt ook het leggen van de ene voet op de andere knie. We spreken van een open lichaamshouding wanneer de voeten en/of knieën naast elkaar staan en los van elkaar zijn. Ook bij het onderlichaam is het mogelijk dat de persoon noch open noch gesloten zit. Hier is sprake van wanneer de persoon met de voeten en de knieën tegen elkaar aan zit, maar deze niet kruist.

Open houding met het bovenlichaam:

- 1) De persoon zit gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden in een open lichaamshouding.
- 2) De persoon zit gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten in een open lichaamshouding.
- 3) De persoon zit gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten in een open lichaamshouding.

- 4) De persoon zit gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten in een open lichaamshouding.
- 5) De persoon zit gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten in een open lichaamshouding.

Gesloten houding met het bovenlichaam:

- 1) De persoon zit gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten in een gesloten lichaamshouding.
- 2) De persoon zit gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten in een gesloten lichaamshouding.
- 3) De persoon zit gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten in een gesloten lichaamshouding.
- 4) De persoon zit gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten in een gesloten lichaamshouding.
- 5) De persoon zit gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden in een gesloten lichaamshouding.

Open houding met het onderlichaam:

- 1) De persoon zit gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden in een open lichaamshouding.
- 2) De persoon zit gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten in een open lichaamshouding.
- 3) De persoon zit gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten in een open lichaamshouding.
- 4) De persoon zit gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten in een open lichaamshouding.
- 5) De persoon zit gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten in een open lichaamshouding.

Gesloten houding met het onderlichaam:

- 1) De persoon zit gedurende het gesprek 3 tot 5 minuten in een gesloten lichaamshouding.
- 2) De persoon zit gedurende het gesprek 2.15 tot 3 minuten in een gesloten lichaamshouding.
- 3) De persoon zit gedurende het gesprek 1.30 tot 2.15 minuten in een gesloten lichaamshouding.
- 4) De persoon zit gedurende het gesprek 45 seconden tot 1.30 minuten in een gesloten lichaamshouding.
- 5) De persoon zit gedurende het gesprek 0 tot 45 seconden in een gesloten lichaamshouding.

Bijlage 3: Inter-observator betrouwbaarheid

Tabel 4:

Kruistabel scores er naar toe leunen van beide observatoren (interpersoonlijke afstand)

Observator		1					Totaal
		0 – 45 sec	45 sec – 1min30	1min30 – 2min 15	2min15 – 3min	3 – 5 min	
2	0 – 45 sec	26	1	0	0	0	27
	45 sec – 1min30	0	3	0	0	0	3
	1min30 – 2min15	0	0	1	1	0	2
	2min15 – 3min	0	0	0	2	0	2
	3 – 5 min	1	0	0	0	5	6
	Totaal		27	4	1	3	5

Pearson's R: 0.898

Cohens Kappa: 0.854

Tabel 5:

Kruistabel scores er vanaf leunen van beide observatoren (interpersoonlijke afstand)

Observator		1					Totaal
		3 – 5 min	2min15 – 3min	1min30 – 2min 15	45 sec – 1min30	0 – 45 sec	
2	3 – 5 min	1	0	0	0	0	1
	2min15 – 3min	0	1	0	0	0	1
	1min30 – 2min15	0	0	1	0	0	1
	45 sec – 1min30	0	0	0	1	0	1
	0 – 45 sec	0	0	0	1	35	36
	Totaal		1	1	1	2	35

Pearson's R: 0.982

Cohens Kappa: 0.881

Tabel 6:*Kruistabel scores er naartoe draaien lichaam van beide observatoren (oriëntatie lichaam)*

Observator		1					Totaal
		0 – 45 sec	45 sec – 1min30	1min30 – 2min 15	2min15 – 3min	3 – 5 min	
2	0 – 45 sec	30	0	0	0	0	30
	45 sec – 1min30	0	2	0	0	0	2
	1min30 – 2min15	0	0	0	1	0	1
	2min15 – 3min	0	0	1	0	0	1
	3 – 5 min	0	0	0	1	5	6
	Totaal	30	2	1	2	5	40

Pearson's R: 0.983

Cohens Kappa: 0.819

Tabel 7:*Kruistabel scores er vanaf draaien lichaam van beide observatoren (oriëntatie lichaam)*

Observator		1					Totaal
		3 – 5 min	2min15 – 3min	1min30 – 2min 15	45 sec – 1min30	0 – 45 sec	
2	3 – 5 min	3	0	0	0	0	3
	2min15 – 3min	0	0	0	0	0	0
	1min30 – 2min15	0	0	1	0	0	1
	45 sec – 1min30	0	0	0	3	1	4
	0 – 45 sec	0	0	0	1	31	32
	Totaal	3	0	1	4	32	40

Pearson's R: 0.979

Cohens Kappa: 0.855

Tabel 8:*Kruistabel scores er naartoe draaien hoofd van beide observatoren (oriëntatie hoofd)*

Observator		1					Totaal
		0 – 45 sec	45 sec – 1min30	1min30 – 2min 15	2min15 – 3min	3 – 5 min	
2	0 – 45 sec	12	1	0	0	0	13
	45 sec – 1min30	1	13	0	0	0	14
	1min30 – 2min15	0	0	5	1	0	6
	2min15 – 3min	0	0	1	3	0	4
	3 – 5 min	0	0	0	0	3	3
	Totaal		13	14	6	4	3

Pearson's R: 0.966

Cohens Kappa: 0.864

Tabel 9:*Kruistabel scores er vanaf draaien hoofd van beide observatoren (oriëntatie hoofd)*

Observator		1					Totaal
		3 – 5 min	2min15 – 3min	1min30 – 2min 15	45 sec – 1min30	0 – 45 sec	
2	3 – 5 min	0	0	0	0	0	0
	2min15 – 3min	0	0	0	0	0	0
	1min30 – 2min15	0	0	1	0	0	1
	45 sec – 1min30	0	0	0	2	1	3
	0 – 45 sec	0	0	0	0	36	36
	Totaal		0	0	1	2	37

Pearson's R: 0.921

Cohens Kappa: 0.847

Tabel 10:*Kruistabel scores open houding bovenlichaam van beide observatoren (open/gesloten houding)*

Observator		1					Totaal
		0 – 45 sec	45 sec – 1min30	1min30 – 2min 15	2min15 – 3min	3 – 5 min	
2	0 – 45 sec	28	1	0	0	0	29
	45 sec – 1min30	1	5	0	0	0	6
	1min30 – 2min15	0	0	1	1	0	2
	2min15 – 3min	0	0	0	3	0	3
	3 – 5 min	0	0	0	0	0	0
	Totaal		29	6	1	4	0

Pearson's R: 0.958

Cohens Kappa: 0.831

Tabel 11:*Kruistabel scores gesloten houding bovenlichaam van beide observatoren (open/gesloten houding)*

Observator		1					Totaal
		3 – 5 min	2min15 – 3min	1min30 – 2min 15	45 sec – 1min30	0 – 45 sec	
2	3 – 5 min	28	2	0	0	0	30
	2min15 – 3min	1	4	0	0	0	5
	1min30 – 2min15	0	0	1	0	0	1
	45 sec – 1min30	0	0	0	4	0	4
	0 – 45 sec	0	0	0	0	0	0
	Totaal		29	6	1	4	0

Pearson's R: 0.959

Cohens Kappa: 0.824

Tabel 12:*Kruistabel scores open houding onderlichaam van beide observatoren (open/gesloten houding)*

Observator		1					Totaal
		0 – 45 sec	45 sec – 1min30	1min30 – 2min 15	2min15 – 3min	3 – 5 min	
2	0 – 45 sec	24	0	0	0	0	24
	45 sec – 1min30	2	2	0	0	0	4
	1min30 – 2min15	0	0	3	0	0	3
	2min15 – 3min	0	0	0	0	1	1
	3 – 5 min	0	0	0	1	7	8
	Totaal		26	2	3	1	8

Pearson's R: 0.981

Cohens Kappa: 0.821

Tabel 13:*Kruistabel scores gesloten houding onderlichaam van beide observatoren (open/gesloten houding)*

Observator		1					Totaal
		3 – 5 min	2min15 – 3min	1min30 – 2min 15	45 sec – 1min30	0 – 45 sec	
2	3 – 5 min	26	1	0	0	0	27
	2min15 – 3min	1	1	0	0	0	2
	1min30 – 2min15	0	0	1	0	0	1
	45 sec – 1min30	0	0	0	1	1	2
	0 – 45 sec	0	0	0	1	7	8
	Totaal		27	2	1	2	8

Pearson's R: 0.981

Cohens Kappa: 0.799

Tabel 14:*Kruistabel scores spiegelen bovenlichaam van beide observatoren (spiegelen)*

Observator		1					Totaal
		0 – 45 sec	45 sec – 1min30	1min30 – 2min 15	2min15 – 3min	3 – 5 min	
2	0 – 45 sec	18	0	0	0	0	18
	45 sec – 1min30	1	9	1	1	0	12
	1min30 – 2min15	0	0	2	0	0	2
	2min15 – 3min	0	0	0	2	1	3
	3 – 5 min	0	0	1	0	4	5
	Totaal		19	9	4	3	5

Pearson's R: 0.930

Cohens Kappa: 0.819

Tabel 15:*Kruistabel scores spiegelen onderlichaam van beide observatoren (spiegelen)*

Observator		1					Totaal
		0 – 45 sec	45 sec – 1min30	1min30 – 2min 15	2min15 – 3min	3 – 5 min	
2	0 – 45 sec	17	0	1	0	0	18
	45 sec – 1min30	1	3	0	0	0	4
	1min30 – 2min15	0	0	3	0	1	4
	2min15 – 3min	0	0	0	1	2	3
	3 – 5 min	0	0	0	0	11	11
	Totaal		18	3	4	1	14

Pearson's R: 0.959

Cohens Kappa: 0.817

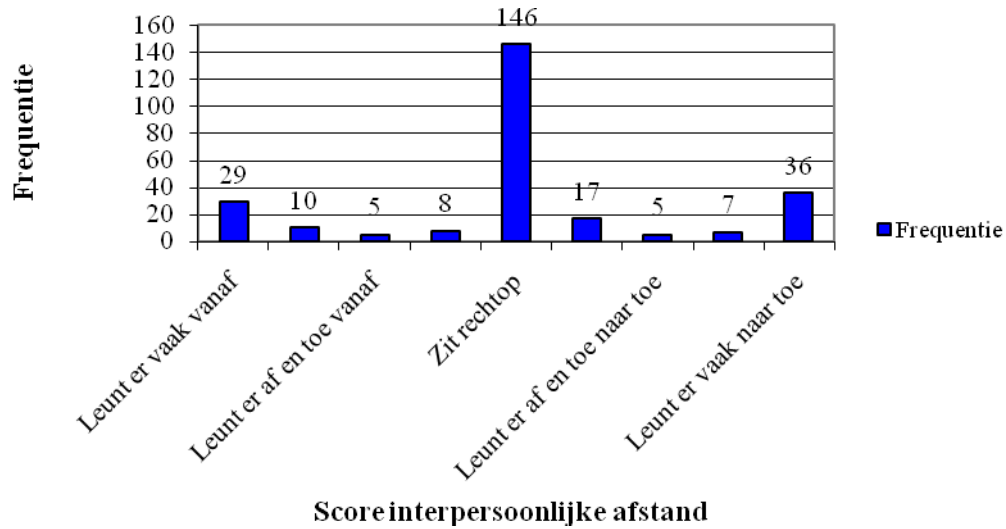
Tabel 16:*Kruistabel scores spiegelen korte handelingen van beide observatoren (spiegelen)*

Observator		1					Totaal
		0 keer	1 keer	2 keer	3 keer	4 keer of meer	
2	0 keer	29	0	1	0	0	30
	1 keer	2	5	0	0	0	7
	2 keer	0	0	2	0	0	2
	3 keer	0	0	0	1	0	1
	4 keer of meer	0	0	0	0	0	0
	Totaal		31	5	3	1	0

Pearson's R: 0.852

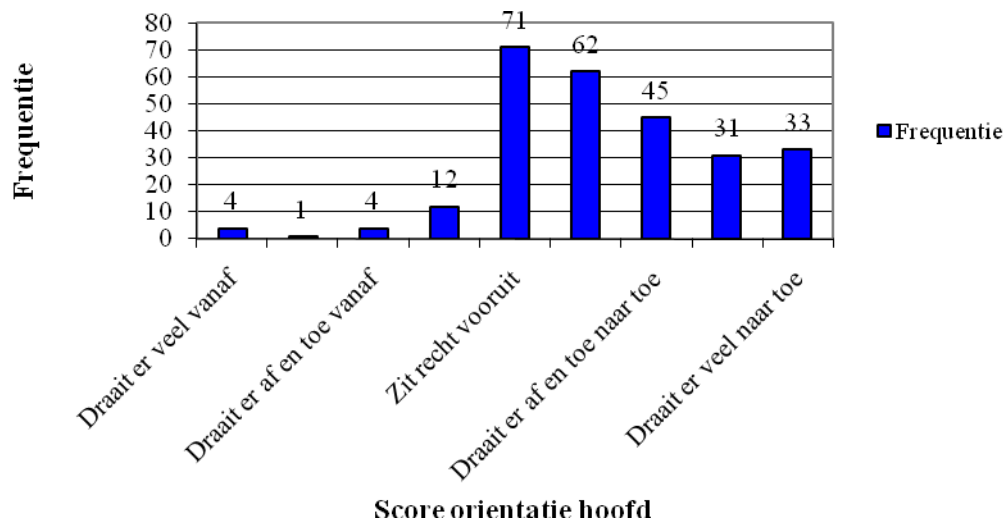
Cohens Kappa: 0.809

Bijlage 4: frequenties van de zes variabelen

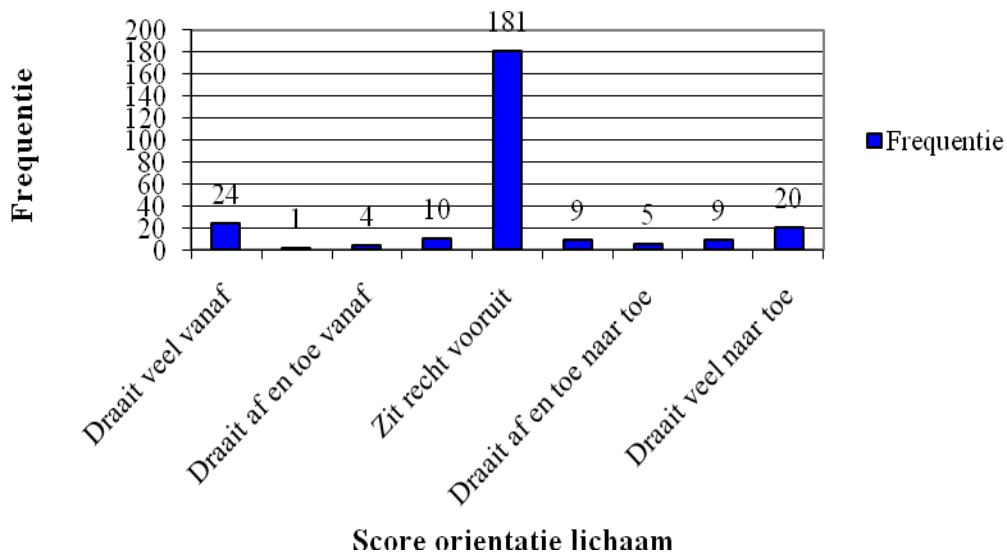
Skewness: -.009 Kurtosis: 0.51

Figuur 5: frequenties interpersoonlijke afstand

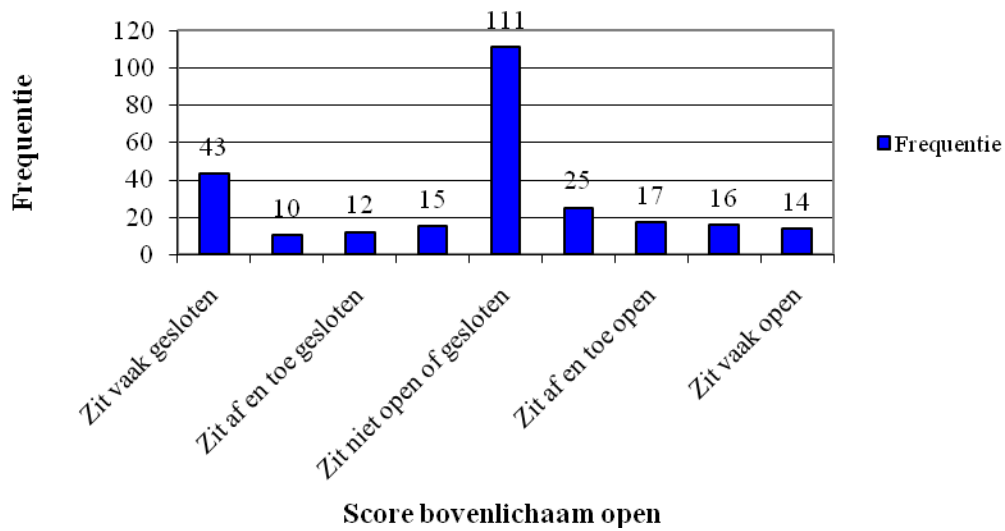
Skewness: -.233 Kurtosis: .377

Figuur 6: frequenties oriëntatie hoofd

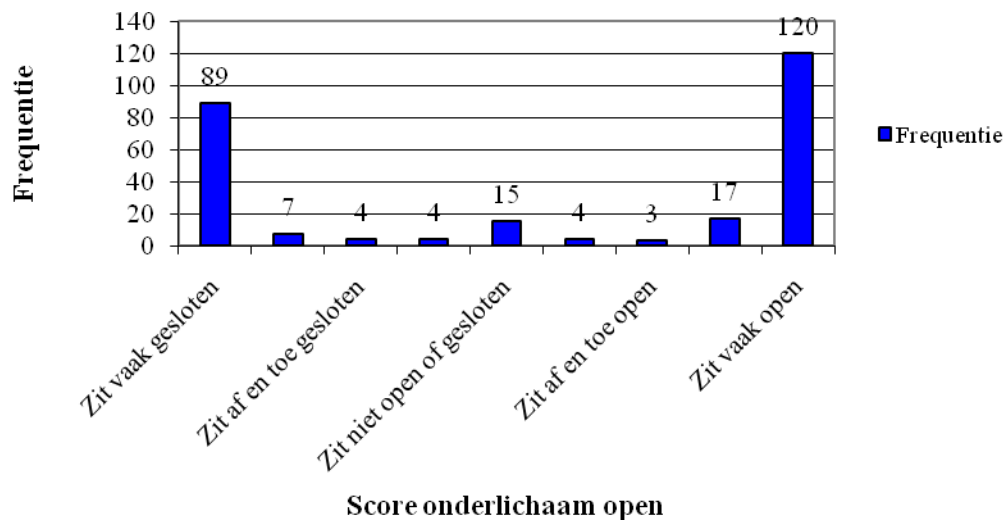
Skewness: .150 Kurtosis: 1.524

Figuur 7: frequenties oriëntatie lichaam

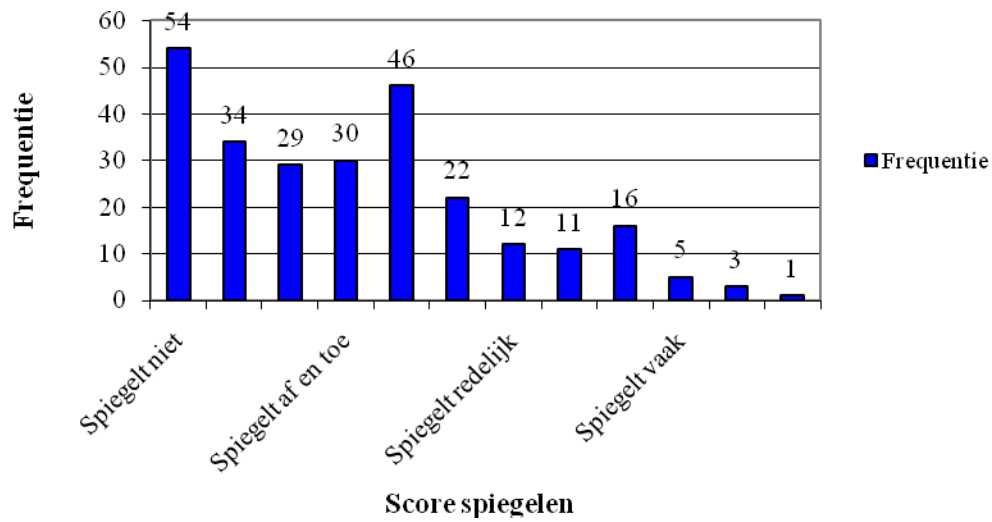
Skewness: -.178 Kurtosis: -.423

Figuur 8: frequenties bovenlichaam open

Skewness: -.305 Kurtosis: -1.782

Figuur 9: frequenties onderlichaam open

Skewness: .626 Kurtosis: -.358

Figuur 10: frequenties spiegelen

Bijlage 5: Gemiddelde scores op interpersoonlijke afstand, oriëntatie hoofd, bovenlichaam open en spiegelen van sombere en niet-sombere adolescenten.

Tabel 17:

Gemiddelde scores(schaal van 1-5 (= weinig tot veel)) per variabele, opgesplitst naar sekse en leeftijd en somberheid

	Sekse	Leeftijd	Somber of niet-somber	M	Sd
Interpersoonlijke afstand	Meisje	Jong	Somber	2.917	.158
			Niet-somber	3.295	.234
		Oud	Somber	2.837	.167
			Niet-somber	3.000	.229
	Jongen	Jong	Somber	3.314	.185
			Niet-somber	3.263	.251
		Oud	Somber	3.042	.143
			Niet-somber	3.000	.293
Oriëntatie hoofd	Meisje	Jong	Somber	3.854	.116
			Niet-somber	4.000	.171
		Oud	Somber	3.837	.122
			Niet-somber	3.739	.167
	Jongen	Jong	Somber	3.200	.135
			Niet-somber	3.526	.184
		Oud	Somber	3.500	.104
			Niet-somber	3.464	.214
Bovenlichaam open	Meisje	Jong	Somber	2.771	.159
			Niet-somber	2.523	.253
		Oud	Somber	2.744	.168
			Niet-somber	2.522	.229
	Jongen	Jong	Somber	3.086	.186
			Niet-somber	3.026	.252
		Oud	Somber	2.958	.143
			Niet-somber	3.250	.294
Spiegelen	Meisje	Jong	Somber	1.806	.124
			Niet-somber	2.121	.183
		Oud	Somber	2.380	.131
			Niet-somber	2.493	.179
	Jongen	Jong	Somber	1.781	.145
			Niet-somber	1.860	.197
		Oud	Somber	2.158	.112
			Niet-somber	1.762	.230